

Zamiast wstępu:

Sokólszczyzna w niewielkim stopniu, na tle całego Podlasia promuje swoje walory turystyczne. Niedocenienie posiadanego potencjału przez samych mieszkańców, a przede wszystkim niedostrzeganie owych możliwości przez lokalny samorząd powoduje, iż turyści licznie odwiedzający Ziemię Sokólską niejednokrotnie mogą doświadczyć prawdziwych emocji związanych z poszukiwaniem lokalnych atrakcji, zabytków czy nawet oferty kulinarnej i noclegowej. Wydawanie materiałów promocyjnych jest niewystarczające w związku z czym turyści zmuszeni są posługiwać się fragmentarycznymi informacjami dostępnymi w sieci, lub zdać na dobrą wolę tutejszych mieszkańców (której na szczęście nie brakuje). Te braki na pewno wynagradza osławiona lokalna uprzejmość i serdeczność, której turyści mogą tu doświadczyć.

Pomysł na stworzenie mini przewodnika dla turystów (a pewnie i dla miejscowych, którzy coraz częściej interesują się własnym regionem) jest inicjatywą Podlaskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego. Stowarzyszenie istnieje od roku 1996 – niedawno świętowało swoje 20-lecie. Od początku swojej działalności, oprócz wspierania i organizowania turystyki wiejskiej na Podlasiu, zajmuje się również promowaniem i wspieraniem kultury ludowej. W roku 2012 Stowarzyszenie wydało mini wydawnictwo poświęcone drewnianemu budownictwu Sokólszczyzny „Szlakiem architektury drewnianej Ziemi Sokólskiej”, a w 2017 roku publikację poświęconą krajce „Krajki. Tkanepasy z terenu Sokólszczyzny” – barwnemu tkanemu pasowi, dawniej powszechnego w gospodarstwach wiejskich na Podlasiu, obecnie praktycznie zapomnianego. W roku 2018 postanowiliśmy powrócić do tematu atrakcji turystycznych Sokólszczyzny jako, że większość naszych kwaterodawców działa na terenie powiatu sokólskiego. Autorom przewodnika zależało najbardziej na udostępnieniu turystom informacji, które są dostępne w internecie, jak i w książkach, ale rozproszone i często ciężko do nich dotrzeć. Spis publikacji i czasopism, z których czerpaliśmy informacje znajduje się na końcu naszego przewodnika. Posługiwaliśmy się też artykułami publikowanymi w internecie, spis stron www jest również zamieszczony. Może być on szczególnie ważny dla osób, które chcą rozszerzyć wiedzę ponad dane zawarte w przewodniku. Bazując na dostępnych treściach oraz własnym doświadczeniu, postanowiliśmy zaproponować własny pomysł na zwiedzanie, poprzez prezentację najciekawszych miejscowości, obiektów i najlepszych walorów krajobrazowych (w naszym mniemaniu). Przedstawiliśmy również kilka tras rowerowych o zróżnicowanym stopniu trudności, dostępne propozycje gastronomii i obiektów noclegowych. Wspomnieliśmy też o najciekawszych miejscach do zwiedzania z dziećmi, które to stają się coraz częstszymi i bardzo wymagającymi odbiorcami oferty turystycznej. Niestety niewielka objętość publikacji, wynikająca z ograniczeń finansowych, zmusiła nas do skrótów w tekście i rezygnacji z map, jak również włączenia niewielkiej liczby zdjęć. Mamy nadzieję w przyszłość owe braki nadrobić, a na chwilę obecną cieszymy się z tego, co udało nam się stworzyć. Dziękujemy za wsparcie fotograficzne i merytoryczne zarówno naszym członkom, jak i innym organizacjom i osobom prywatnym, które zechciały nam pomóc: Gospodarstwu Agroturystycznemu Zielona Dolina, Gospodarstwu Agroturystycznemu Chatka Bieszczadka, fotografowi Krzysztofowi Frejusowi, grupie Urban Explorers. Dziękujemy Samorządowi Województwa Podlaskiego za dofinansowanie przedsięwzięcia, dzięki czemu publikacja ujrzała światło dzienne.

Sokółka – U Pana Boga za Piecem?

Centrum powiatu stanowi miasto Sokółka. Rozwijając się wzdłuż traktu komunikacyjnego łączącego niegdyś Kraków z Grodnem osada osiągnęła statut miasta w 1609 r. Głównym jej walorem przez wieki był jeden z większych w regionie poniedziałkowych targów, który w znacznie okrojonej formie zachował się po dziś dzień. Miasteczko do okresu rozbiorów administracyjnie było częścią Wielkiego Księstwa Litewskiego i trwało w cieniu Grodna. Już w okresie rozbiorów Sokółka została miastem powiatowym w województwie białostockim. Tuż przed wojną liczba mieszkańców przekroczyła 7 tysięcy, z czego prawie połowę stanowiła ludność żydowska. Lata powojenne były okresem stagnacji, z którego miasto wyrwały dopiero państwowe inwestycje w latach 70-tych, tworząc niedługi okres „prosperity”, zakończony zmianami po 1989 roku. Ze względu na położenie w typowo rolniczym regionie, ale niestety o słabych glebach i w cieniu Grodna a potem Białegostoku, nie miała Sokółka zbyt wielkich możliwości rozwoju. Zachowała dzięki temu swój specyficzny, senny klimat małomiasteczkowy, gdzie funkcjonuje się bez większego pośpiechu i w bliskich relacjach rodzinnych i sąsiedzkich.

Zwiedzanie dzisiejszego niespełna 19 tys. miasteczka należy rozpocząć od Placu Kościuszki, gdzie zachował się XVIII układ przestrzenny z czasów podskarbiego nadwornego litewskiego Antoniego Tyzenhauza. Dawny rynek, podzielony na część parkingową oraz parkową, pierwotnie pełnił funkcję targowiska miejskiego (do lat 50. XX wieku), słynącego ze swej popularności (szczególnie targów końskich). Wokół rynku w końcu XVIII w. wybudowano 12 murowanych jednopiętrowych kamieniczek, do dziś pozostały tylko dwie: budynek wraz z bramą o adresie Plac Kościuszki nr 26 oraz na ul. Piłsudskiego – budynek nr 2, zaadaptowany na potrzeby lokalnego muzeum. Zwiedzanie miasta warto rozpocząć od wizyty w tym ostatnim.

Muzeum Ziemi Sokólskiej Przy Sokólskim Ośrodku Kultury oferuje trzy wystawy stałe: wystawę o historii miasta, stałą ekspozycję poświęconą Tatarom Polskim oraz wystawę prezentującą etnografię regionu w formie zaaranżowanej izby wiejskiej. Proponuje również interesujące tematyczne wystawy czasowe. Mieści się tu także **Punkt Informacji Turystycznej**, gdzie można zdobyć bezpłatnie podstawowe materiały o Sokólszczyźnie oraz uzyskać pomoc merytoryczną. Od 2018 r. Muzeum oraz Punkt Informacji Turystycznej są Miejscem Przyjaznym Rowerzystom na Szlaku Green Velo. Muzeum jest czynne od 8.00 do 16.00 od poniedziałku do piątku, natomiast w soboty od 10.00 do 14.00 (sezon jesienno-zimowy) i 10.00 do 15.00 (sezon letni). Kontakt do muzeum oraz Punktu It: 85 711 24 86, www.muzeumsokolka.pl, muzeum.sokolka@gmail.com oraz sokolkait@gmail.com.

Sokólszczyzna, ze względu na swoje położenie i losy jest terenem spotkania wielu kultur i religii: katolickiej, prawosławnej, muzułmańskiej, dawniej także judaizmu oraz kultury romskiej. Muzułmanów reprezentują Tatarzy Polscy, zamieszkujący te tereny od XVII w. Grupa, ze względu na swoją historię oraz kulturę jest ewenementem w skali kraju, a nawet Europy i jest ona szerzej opisana w dalszej części przewodnika, przy temacie Szlaku Tatarskiego. W samej Sokółce ich obecność jest również upamiętniona. Należy też pamiętać, iż członkowie społeczności tatarskiej po dziś dzień stanowią część społeczności miasta i bynajmniej nie są tylko historią. Naprzeciwko muzeum, w parku miejskim, znajdziemy głaz postawiony w 1976 roku z okazji 300-lecia osadnictwa tatarskiego. Był to moment tworzenia się tzw. Szlaku Tatarskiego. W parku znajdziemy ponadto Dąb Wolności – drzewo posadzone przez mieszkańców miasta

w roku 1921 dla uczczenia odzyskania Niepodległości, oraz - bardziej w centrum - tablicę upamiętniającą kpt. Władysława Borysewicza – uczestnika walk w wojnie 1920 roku i ruchu oporu podczas II wojny światowej, patrona parku. Rynek stanowi centrum życia kulturalnego i administracyjnego miejscowości: znajdziemy tu budynek Urzędu Miejskiego, Straży Pożarnej, Sokólskiego Ośrodka Kultury, Kina „Sokół” w Sokółce. Trzeba także wspomnieć o pomniku tatarskiego, a obecnie znajduje się przy ul. Białostockiej. Wystawiony w 1927 r. na cześć odzyskania niepodległości i bohaterów walczących w wojnie polsko-bolszewickiej był miejscem obchodów świąt państwowych i uroczystości patriotycznych. Zniszczony podczas II wojny, odbudowany, obecnie stoi na skwerze pomiędzy ulicami 1 Maja i Białostockiej. Obecnie uroczystości państwowe odbywają się przy pomniku Józefa Piłsudskiego, upamiętniającego bohaterów bitwy Niemeńskiej 1920 r. (odsłonięty w 1996 r., znajduje się przy ul. Piłsudskiego). Na tym skwerze znajduje się również największy w mieście plac zabaw, a na jego pierzejach Biblioteka Publiczna, Starostwo Powiatowe oraz budynek sądu. W pobliżu znajduje się również pomnik poświęcony Sokółce wielokulturowej.

W centrum miasta znajduje się budynek **cerkwi prawosławnej pw. Św. Aleksandra Newskiego**. Parafia prawosławna w Sokółce powstała w 1837 roku i związane to było z napływem do miasta wyznawców prawosławia w czasie zaboru rosyjskiego. Początkowo nabożeństwa odbywały się w wynajętych domach, dopiero w 1848 r. na miejscowym cmentarzu wybudowano drewnianą kaplicę ku czci św. Męczennicy Aleksandry. Natomiast budowla w centrum miasteczka w stylu rosyjsko-bizantyjskim, na planie krzyża z zaokrąglonymi końcami, orientowana na wschód, powstała w latach 50. XIX w. Świątynię uroczystie poświęcono, ku czci św. Aleksandra Newskiego, 9 maja 1853 roku. Konsekracji dokonał biskup brzeski Ignacy. Proboszczem i dziekanem parafii był wówczas ks. Julian Sakowicz. Parafia liczyła 527 wiernych. Cerkiew była wyposażona w kaflowe piece grzewcze (znajdują się tam do dzisiaj). W dniu 23 grudnia 1879 roku, z powodu niedrożności kominów spłonęły: sufit, centralne łuki stropowe i środkowa wieża z kopułą oraz całe wyposażenie świątyni. Obecny wystrój cerkwi pochodzi z lat 1880-1910. W 1915 roku ogromna większość prawosławnej ludności została zmuszona do wyjazdu w głąb Rosji, w ramach tzw. bieżehstwa. Cerkiew opustoszała i została w tym czasie zdewastowana. W 1919 roku parafia wznowiła swoją działalność.

W czasie okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej została rozebrana dzwonnica cerkiewna razem z murem otaczającym świątynię, pod pretekstem miejsca spotkań partyzantów. Poszerzono w ten sposób plac targowy. Dopiero w latach 1950. ponownie ogrodzono budynek cerkwi. W 1987 roku sokólska cerkiew została wpisana do rejestru zabytków. Od 1983 roku proboszczem i dziekanem sokólskim jest ks. mitrat Włodzimierz Misiejuk, dzięki jego inicjatywie cerkiew poddana została generalnemu remontowi.

W latach 90. tych odnowiono wszystkie cerkiewne freski i obrazy ścienne. Prace wykonał zespół artystów malarzy z Mińska pod kierunkiem S. Rymaszewskiego. W części wschodniej świątyni znajduje się ikonostas, ozdobna ściana rozdzielająca miejsce ołtarzowe od nawy, przeznaczony dla wiernych. On również poddany został pracom renowacyjnym. Odkryto wtedy ukryty napis w jego centralnej części - w głównych drzwiach zwanych carskimi wrotami, mówiący, że wykonał je Bolesław Sokołowski z Sokółki. Odnowiono również znajdujące się po obu stronach ikonostasu kioty (płytkie drewniane szafki z ikonami, bogato zdobione). W roku 2003 z petersburskiej Ławry Aleksandra Newskiego ofiarowano sokólskiej cerkwi cząsteczkę relikwii patrona, która

znajduje się w świątyni po prawej stronie od ołtarza, przy przedstawiającej go ikonie. W kolejnych latach wymieniono blachę na dachu i otynkowanie budynku, pokryto specjalną blachą kopuły świątyni, wymieniono żeliwne krzyże wieńczące kopuły na nowe ze stali nierdzewnej (stare krzyże umieszczono na skwerze przy cerkwi). W roku 2010 ruszyła rekonstrukcja budynku dzwonnicy cerkiewnej. Na postawie wymiarów podobnej dzwonnicy w Wasilkowie oraz archiwalnych zdjęć przygotowano projekt odbudowy. Budowa obiektu dobiegła końca w 2013 roku.

Zwiedzanie świątyni jest możliwe po wcześniejszym kontakcie z parafią, której budynek znajduje się przy rynku (ul. Piłsudskiego 4). Kontakt oraz rozkład nabożeństw: www.cerkiew-sokolka.pl

Po zwiedzeniu centrum warto udać się do kolejnej zabytkowej świątyni - **kościół pw. św. Antoniego Padewskiego** oddalonego od Placu Kościuszki o około 600 m. **Od roku 2009 parafia ta jest oficjalnie miejscem szczególnego kultu, a Sokółka słynie ze zdarzenia eucharystycznego zwanego również „Cudem sokólskim”**. Sam kościół od 2009 roku został podniesiony do rangi kolegiaty, od 2017 roku ma rangę sanktuarium. Pierwszy kościół rzymskokatolicki w Sokółce pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny powstał prawdopodobnie z fundacji Zygmunta Augusta w 1565 roku. W 1592 roku oficjalnie erygowano parafię. W 1796 roku wybuchł pożar, który doszczętnie zniszczył drewniany budynek kościelny, budynki parafialne i dzwonnice, szpital i dom organisty. Wiosną 1841 roku ks. proboszcz Jerzy Kryszczun rozpoczął budowę nowego, murowanego budynku, zakończoną w 1848 roku. 9 czerwca 1850 roku bp wileński Wacław Żyliński dokonał konsekracji kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego (do tego czasu był pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP). Projekt klasycystycznego sokólskiego kościoła wykonał architekt Kułakowski. Za czasów ks. Kryszczuna kościół miał trzy nawy i dwie wieże. W ołtarzu głównym znajdował się obraz patrona parafii, a wyżej obraz Wniebowzięcia NMP. Z prawej strony był ołtarz pw. św. Jerzego i św. Michała Archanioła, z lewej – św. Anny i Zesłania Ducha Świętego. W 1862 roku wykończono dzwonnice z dwoma skrzydłami i bramą wjazdową. Około 1880 roku umieszczono w ołtarzu głównym sprowadzony z Warszawy obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem zwany obrazem Matki Bożej Sokólskiej, przesłaniany obrazem św. Antoniego. Na wyższej kondygnacji, w miejscu obrazu Wniebowzięcia NMP - krucyfiks. Taki układ zachowany jest do dnia dzisiejszego. Jeszcze u schyłku XIX w. w każdym rogu muru kościelnego była kapliczka (obecnie jest tylko jedna). W latach 1901-1904 rozbudowano kościół o dwie nawy boczne i dwie kaplice oraz obszerną zakrystię. Wybudowano cztery nowe ołtarze: dwa w nawach bocznych i dwa w kaplicach. Na dachu naw bocznych ustawiono figury czterech ewangelistów. Nietypowy pięcionawowy układ kościół zawdzięczał ks. Anzelmowi Antoniemu Noniewiczowi. W 1912 roku, za czasów proboszcza ks. Antoniego Songaiło, namalowano na suficie nawy głównej popiersia 12 apostołów, które są tam do dnia dzisiejszego, oraz zakupiono stacje Drogi Krzyżowej. Wymieniono dach, umieszczoną między wieżami sygnaturkę, którą przeniesiono na północny szczyt kościoła, zastąpiono krzyżem. Przebudowano wieże kościoła, podwyższając je i zmieniając ich kopuły. Po 1926 roku zakupiono trzy dzwony kościelne. Dwa większe nazwane imionami świętych: Michała i Antoniego, znajdują się po prawej stronie, jeden mniejszy, o imieniu św. Jerzy z lewej (wcześniejsze zostały skonfiskowane w 1915 r. przez wojsko Rosyjskie). Podczas II wojny światowej gospodarzem parafii był ks. Józef Marcinkiewicz (pełnił tę funkcję przez wiele lat, od 1933 do 1986 roku). Nową murowaną plebanię Niemcy zajęli na Arbeitsamt, w starej, drewnianej zorganizowali obóz internowanych żołnierzy włoskich.

Po 1944 roku na dzwonnicy od strony ulicy Grodzieńskiej ustawiono figurę Matki Bożej. Po wojnie w ołtarzu głównym wymieniono obraz przedstawiający św. Antoniego na nowym, ruchomy, namalowany w Wilnie. W 1954 roku położono nową polichromię (autorstwa Józefa Łotowskiego). Kierownikiem prac malarskich był Józef Warzyński. Obrazy były autorstwa prof. Antoniego Pawlewskiego z Krakowa. Na początku lat 80-tych na froncie kościoła ułożono mozaikę Matki Boskiej Ostrobramskiej, Matki Miłosierdzia. Obecny proboszcz ks. Stanisław Gnedziejko (od 2002 r.) do dnia dzisiejszego kontynuuje prace remontowe w kościele i budynkach parafialnych. Pod opieką Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prowadzone są prace nad renowacją ołtarzy, obrazów i fresków wewnątrz kościoła.

W 2008 roku miało miejsce uznane przez Kościół wydarzenie eucharystyczne. Na upuszczonym w czasie udzielania komunii komunikancie (opłatku wydawanym wiernym) pojawiła się plama przypominająca krew. Po badaniach i oficjalnym komunikacie specjalnej komisji kościelnej, w 2011 roku Częstkę Ciała Pańskiego wystawiono do publicznej adoracji w wyremontowanej wcześniej (na wzór Kaplicy Czarnej Madonny w Jasnogórskim Klasztorze) i oddzielonej ozdobną kratą, kaplicy Matki Boskiej Różańcowej. W 2009 roku sokólski kościół został podniesiony do rangi kolegiaty, a w marcu 2017 roku – sanktuarium.

Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego w Sokółce posiada także obraz Miłosierdzia Bożego znajdujący się w bocznym ołtarzu związany z osobą bł. ks. Michała Sopoćko, spowiednika św. Faustyny Kowalskiej. Na prośbę ks. Sopoćki, artysta malarz Ludomir Slendziński namalował dwa obrazy Miłosierdzia Bożego. Jeden z nich miał być przekazany Ojcu Świętemu, a drugi - Episkopatowi Polski. Malowidła nie dotarły jednak do swoich adresatów. Jeden trafił do katedry w Białymstoku, natomiast drugi (prawdopodobnie) do sokólskiego kościoła.

Przy świątyni znajduje się duży bezpłatny parking, w bramie przykościelnej odnajdziemy Dom Pielgrzyma, gdzie po wcześniejszej rezerwacji można obejrzeć film o Zdarzeniu Eucharystycznym w Sokółce, obok w tym samym budynku - sklep z dewocjonaliami i pamiątkami z Sokółki. Kontakt z parafią i rozkład nabożeństw jest dostępny na stronie internetowej: www.sokolka.archibial.pl/parafia/.

Po zwiedzaniu świątyni można udać się drogą za kościołem na pobliskie nekropolie (pieszo bądź samochodem): katolicką (odległość 200 m) oraz prawosławną z nieczynną częścią ewangelicką. Cmentarz katolicki powstał w XIX wieku, najstarsze nagrobki znajdują się przy bramie wejściowej od strony kościoła. Są niestety stopniowo zastępowane przez nowe mogiły.

Na sąsiedni cmentarz prawosławny można podejść przez dziką ścieżkę między nekropoliami lub zawrócić do bramy wejściowej cmentarnej i stamtąd podejść drogą szutrową, wzdłuż muru cmentarnego w kierunku wschodnim i skrócić w lewo, między budynkami mieszkalnymi – znajdziemy się pod główną bramą wejściową cmentarza prawosławnego. Dojazd możliwy jest także od ulicy Mariańskiej. W centrum nekropolii prawosławnej znajduje się zabytkowa kaplica pw. Św. Męczennicy Pawły z początku XX w., niedaleko przy murze cmentarnym grób Jana Tarasiewicza – kompozytora, pianisty, właściciela majątku ziemskiego z niedalekiego Szyndziela, tajemnicze trzy kolumny – prawdopodobnie tzw. latarnie umarłych, ponadto nagrobki żołnierzy carskich z czasów, gdy w Sokółce w koszarach wojskowych stacjonował 63 Pułk Uglicki Piechoty. Na tym terenie również miał też być pochowany budowniczy kościoła katolickiego ks. Jerzy Kryszczun, ponieważ nekropolia pierwotnie była

cmentarzem miejskim. Z nagrobków na części dawnego cmentarza ewangelickiego zachował się grób z 1814 r. Józefa Xawerego Michaelisa, który w 1794 roku przystąpił do Powstania Kościuszkowskiego i był sokólskim wójtem.

W pobliżu znajduje się założony w latach 1949-1952 cmentarz żołnierzy Armii Czerwonej, ekshumowanych z mogił rozrzuconych w całym powiecie sokólskim, poległych w walkach z Niemcami w czerwcu 1941 i lipcu 1944 roku (dostęp od ulicy Mariiańskiej).

Dla miłośników kina Sokółka jest jednak miejscem na trwale związanym z trylogią filmową Jacka Bromskiego. Spacer po Sokółce można więc zaplanować trasą plenerów filmowych. Najwięcej ujęć miasteczka znajdziemy w pierwszej części trylogii Bromskiego z 1998 roku „**U Pana Boga za Piecem**”. Budynek które pojawiły się w filmie to przede wszystkim wspomniany budynek świątyni rzymskokatolickiej pw. Św. Antoniego Padewskiego, w której zarówno na zewnątrz jak i wewnątrz kręcono zdjęcia, zabytkowe budynki parafialne obok świątyni: XIX wieczny odnowiony drewniany budynek tzw. starej plebanii, dziś mogący pochwalić się zielenią elewacji i drewnianymi okiennicami – filmowy dom proboszcza z pierwszej części trylogii. Dalej budynek murowanej plebanii z charakterystycznym gankiem z dwoma kolumnami (lata 30 te. XX wieku) – filmowy dom organisty (granego przez Jana Wieczorkowskiego) - zdjęcia kręcono z frontu oraz na tyłach budynku, gdzie w ogródku do dziś stoi charakterystyczna rzeźba kobiety z dzbanem. W filmie pojawiła się także przez moment świątynia prawosławna pw. Św. Aleksandra Newskiego, ulica Ściegiennego w Sokółce, budynek dawnej komendy milicji na rogu ul. Ściegiennego oraz gen. J. H. Dąbrowskiego, gdzie kręcono sceny na posterunku w filmowym Królowym Moście.

Sokółka przez wieki była miasteczkiem w połowie żydowskim. Ludność żydowska zaczęła osiedlać się w Sokółce od XVII w., zajmując południową część miasta od głównego traktu. Tam też powstał plac synagogałny z budynkiem głównej synagogi (dziś nieistniejącym). Głównym zajęciem społeczności żydowskiej w mieście był handel, stąd zajmowali oni kamieniczki z przełomu XIX i XX wieku, skupione wzdłuż ul. Białostockiej oraz Placu Kościuszki. Do czasów okupacji niemieckiej, wzdłuż ulicy biegnącej przez rynek, ciągnęły się kramy żydowskie. Zachował się też budynek dawnego hotelu żydowskiego przy rynku (Pl. Kościuszki 9).

Wybierając spacer ulicą 1 Maja, bądź Lelewela, dostrzeżemy jeszcze cechy słoczonyj zabudowy dawnej dzielnicy żydowskiej. Dochodząc do budynku Szkoły Podstawowej nr 2 w Sokółce znajdziemy się obok miejsca gdzie niegdyś znajdowała się murowana synagoga. Budynek z początku XX wieku przetrwał wojnę, lecz w latach 1950. został rozebrany i w jego miejscu wzniesiono budynek szkoły. Po prawej stronie od wejścia od niedawna znajduje się tablica poświęcona ofiarom holocaustu. W 1941 roku utworzono w Sokółce getto, które zlikwidowano na początku 1943 r. Jego mieszkańcy zginęli w obozach zagłady (Treblince i Auschwitz oraz w obozie przejściowym w Kiełbasinie pod Grodnem).

Stąd możemy skręcić w ulicę Szkolną i zrobić dłuższy spacer do torów kolejowych i przejazdu kolejowego. Skręcając w ulicę Sienną odnajdziemy otynkowany budynek dawnej łaźni żydowskiej (na skrzyżowaniu ulic Siennej i Kwiatowej). Przecinając ulicę Białostocką i udając się dalej ul. 3 Maja (nazywanej dawniej Garbarską, od licznych garbarni tam działających) dotrzemy do ul. Sikorskiego, gdzie przy ulicy Malmeda znajduje się cmentarz żydowski. Nekropolia nie jest ogrodzona, ale proponujemy wejście od strony ul. Zamenhoffa, gdzie znajduje się nowsza część cmentarza i nagrobki

są bardziej widoczne. Jest to jeden z większych i lepiej zachowanych cmentarzy żydowskich na Podlasiu, na którym znajduje się około tysiąca macew.

Jadąc z Sokółki w kierunku Krynek (na Szlak Tatarski) możemy zatrzymać się na parkingu obok Zalewu Sokólskiego. Obecne Osiedle Zielone w Sokółce, rozpościerające się za przejazdem kolejowym wzdłuż ul. Kryńskiej, to część dawnych koszar armii carskiej, a później wojska polskiego w okresie międzywojennym. Jeszcze wcześniej znajdował się tam dwór królewski zwany Sobaczyńce, przebudowany na polecenie Antoniego Tyzenhauza na pałacyk gubernatora klucza sokólskiego ekonomii grodzieńskiej. Śladem założenia parkowego posiadłości jest malownicza aleja wzdłuż ulicy Kryńskiej (naprzeciw zalewu), nazwana imieniem ostatniego dowódcy Szwadronu Tatarskiego – Aleksandra Jeljaszewicza. Zalew sokólski, powstał podczas II wojny światowej z nakazu okupanta niemieckiego wykorzystującego do pracy Żydów z sokólskiego getta (podobno miał być miejscem odpoczynku niemieckich rekonwalescentów z pobliskiego szpitala wojskowego). Obecnie jest miejskim terenem rekreacyjnym, znajduje się tam plaża, boiska, plac zabaw, ścieżka rowerowa, a w przyszłości planowany jest bardziej rozbudowany kompleks rekreacyjny. Znajdziemy tam również pomnik poświęcony dwóm tragicznie zmarłym żeglarzom - braciom Ejsmontom, związanym w młodości z terenem Sokólszczyzny.

Lokale gastronomiczne w mieście: na ulicy Białostockiej – bar Smakosz (budynek nr 3), Kawiarnio-cukiernia „W siódmym niebie” (budynek nr 27), na ul. Piłsudskiego – lodziarnia „Lody u Matczaka” oraz Pub Blues & Rock u Matczaka (budynek nr 3), sklep firmowy i lodziarnio-kawiarnia Polski Dom Rodzinny Serce (lodziarnia i sklep na ul. Piłsudskiego budynek nr 20, na ul. Kryńskiej 41 – restauracja i hotel), Cukiernio-kawiarnia „Lukrecja” na ul. Boh. Monte Cassino 6, na tej samej ulicy Pizzeria Peperoni (budynek nr 12 A). Lodziarnia i kawiarnia „Stara szkoła” ul. Ściegiennego 39, bistro „Małe co nieco” na ul. N. Barlickiego 4a, Karczma pod Sokołem ul. Grodzieńska 51, bar „Niemen” na ul. Kolejowej 8.

Pamiętki z miejscowości: Sklep z Duszą ul. Białostocka 34, sklep z dewocjonaliami przy kościele św. Antoniego Padewskiego (w budynku bramnym przed kościołem), Budynek Poczty (ul. Grodzieńska 25), księgarnie (Plac Kościuszki 6, ul. 1 Maja 1).

Dąbrowa Białostocka i okolice

Dąbrowa Białostocka (dawniej Grodzieńska) to niewielka miejscowość położona w otulinie Biebrzańskiego Parku Narodowego i na obszarze Wzgórz Sokólskich, na szlaku komunikacyjnym łączącym Sokółkę z Augustowem i Suwałkami. Nazwa Dąbrowa wiąże się z nazwą topograficzną oznaczającą las dębowy (takie lasy były przedmiotem kultu pogańskich ludów, głównie bałtyjskich: Jaćwingów, Litwinów). Z czasów średniowiecza pozostały w pobliżu dwa grodziska, we wsiach o bardzo charakterystycznych nazwach: Grodzisku i Grodziszczanach.

W XVI w. miejscowość weszła w skład dóbr królewskich. Korzystne położenie na skrzyżowaniu dróg i szlaków przyczyniło się do szybkiego rozwoju osady, jako ośrodka-klucza ekonomii grodzieńskiej. Przed 1775 r. dzięki staraniom Antoniego Tyzenhauza Dąbrowa otrzymała prawa miejskie, jak również nowy układ przestrzenny. Miasto rozplanowano na regularnym ośmioboku. Prawa miejskie utraciło po rozbiorach. W XIX w. przeprowadzono w pobliżu Dąbrowy bitą drogę Grodno-Osowiec, dodatkowo na rozwój miasteczka wpłynęła budowa linii kolejowej Grodno-Suwałki. Prawa miejskie Dąbrowa odzyskała w 1919 r. W okresie międzywojennym nastąpił czas powolnego, ale

stałego wzrostu liczby ludności. Powstawały liczne warsztaty rzemieślnicze, rozwijał się handel i ruch spółdzielczy, między innymi działalność wznowiły kaflarnia i olejarnia, a w późniejszym okresie powstał zakład mleczarski oraz mała fabryka cukierków. W roku 1936 w mieście istniało około 110 drobnych warsztatów rzemieślniczych, głównie żydowskich. Przed wybuchem II wojny światowej istniało ponad 80 sklepów z branży spożywczej i mieszanej, które były własnością głównie Żydów. Oprócz kościoła katolickiego istniały jeszcze dwie synagogi. W czasie II wojny światowej miasto uległo niemal całkowitemu zniszczeniu. Zachował się jedynie układ urbanistyczny z czasów A. Tyzenhauza (wpisany do rejestru zabytków). Niemiecki okupant doprowadził do zagłady społeczności żydowskiej. Długo trwało, zanim Dąbrowa podniosła się po zniszczeniach wojennych. W latach 1956-75 była siedzibą powiatu. Prawa miejskie odzyskała w 1965 roku. 4 lata wcześniej nastąpiła zmiana nazwy – do 1961 roku była to Dąbrowa Grodzieńska.

Obecnie nad miejscowością góruje **zespół kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika** z 1902 r. Obok niego znajduje się cmentarz przykościelny z XVI w. i kapliczka murowana z przełomu XIX i XX w., upamiętniająca poprzednią świątynię.

Kolejny zabytek dąbrowski, wiatrak holenderski z 1924 r. został wzniesiony z polnych kamieni przez Jana Owsiejko, według szkiców przywiezionych ze Stanów Zjednoczonych. Jego wnętrze podzielono na 3 kondygnacje z 4 obramowanymi oknami w każdej. Ruchomą częścią wiatraka był drewniany dach. Wiatrak stoi w pobliżu ulicy Armii Krajowej i Szkolnej.

W budynku Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury znajduje się Izba Regionalna (ul. 1000-lecia PP 4), a w Urzędzie Miejskim - Punkt Informacji Turystycznej (ul. Solidarności 1, pokój nr 26). W gminie działa Dąbrowskie Stowarzyszenie Produktu Lokalnego. Znany produktem tradycyjnym jest „klinek dąbrowski” - ser twarogowy wytwarzany ze świeżego krowiego mleka.

Niedaleko od Dąbrowy, na skraju powiatu sokólskiego, znajdują się dwie miejscowości – **Kamienna Nowa i Kamienna Stara**, nazwane tak od rzeczki Kamienna, dopływu niedalekiej Biebrzy. W Kamiennej nowej znajduje się nieczynny, zabytkowy, XIX-wieczny budynek dworca kolejowego.

W Kamiennej Starej stoi niepozorny drewniany kościółek pw. Św. Anny – najstarszy obiekt drewnianego budownictwa sakralnego na Podlasiu, pochodzący z początku XVII, o cechach gotyckich, ufundowany przez marszałka WKL Krzysztofa Wiesiołowskiego i jego żonę Aleksandrę. Miejscowa legenda mówi, że powstanie kaplicy związane było z przypadkiem śmiertelnego pogryzienia przez dworskie psy chłopskiej córki Anny, która wracała z dworu do domu.

Ród Wiesiołowskich herbu Ogończyk jest jednym z bardziej zasłużonych rodów dla rozwoju terenów dzisiejszego województwa podlaskiego. Krzysztof Wiesiołowski - syn Piotra Wiesiołowskiego i Zofii z Lubomirskich oraz jego żona Aleksandra Marianna z Sobieskich, zasłynęli licznymi fundacjami religijnymi i dobroczynnymi (np. alumnat tykociński, przeznaczony dla inwalidów wojennych). Krzysztof Wiesiołowski piastował godności starosty tykocińskiego, wasilkowskiego, suraskiego, mielnickiego, dzierzawcy Kleszczel. Dokończył budowę murowanego kościoła w Białymstoku, którą rozpoczął jego ojciec Piotr, ufundował kościół i klasztor brygidek w Grodnie. Jego ulubioną rezydencją znajdowała się właśnie w Kamiennej Starej, tam też fundator kościoła św. Anny w roku 1637 zmarł.

Kościół w Starej Kamiennej był kaplicą dworską, która służyła również okolicznym chłopom. Dwór zrujnowany przez Szwedów w 1710-11 r. przestał istnieć. Od tego czasu drewniany kościół był wielokrotnie remontowany (m.in. w XX wieku dobudowano zakrystię). Reprezentuje najprostszy jednonawowy układ przestrzenny bez wyodrębnionego prezbiterium. Budynek ma budowę zrębową. Należy do typu kościoła bezwyzłowego, z zachowanymi cechami późnogotyckimi. Najcenniejszym zabytkiem wyposażenia jest polichromowany ołtarz główny pochodzący z 1610 r. oraz kamienna chrzcielnica z wyrytą datą 1609 r. Corocznie, w święto św. Anny, które przypada na 26 lipca, odbywa się tu odpust. W pobliżu kościółka jest grób, w którym spoczywają prochy gen. Nikodema Sulika (urodzonego w Kamiennej Starej), jednego z polskich dowódców w bitwie pod Monte Cassino, i jego żony Anieli.

Kilka kilometrów od Dąbrowy, w kierunku południowym, znajduje się niewielka wieś **Suchodolina**, powstała na gruntach dworu królewskiego o tej samej nazwie. W II poł. XVIII w. przebywał tu poeta Franciszek Karpiński, niektórzy twierdzą nawet, że tu napisał kołędę „Bóg się rodzi”. W miejscowości znajduje się około 300 - letnia lipa, uznana za pomnik przyrody. Od niepamiętnych czasów służy za kapliczkę, a w naturalnej wnęce drzewa umieszczono figurkę Matki Boskiej.

Miejscem wartym uwagi jest **Różanystok**. Już z daleka widoczna jest, górująca nad miejscowością, bryła Sanktuarium Matki Boskiej Różanostockiej. Pierwotnie osadę nazywano Tabeńszczyzną albo Krzywymstokiem. W XVII została wykupiona przez Tyszkiewiczów, a w 1652 r. odziedziczył ją Szczęsny Tyszkiewicz. Tenże Szczęsny zamówił u malarza w Grodnie obraz Matki Boskiej i umieścił go w swoim pokoju sypialnym. Gdy zaczęły dziać przy tym obrazie rzeczy, które uznano za cudowne, przeniesiono go do specjalnie zbudowanego drewnianego kościoła. W latach między 1658 i 1662 nastąpiła zmiana nazwy miejscowości na Różanystok. W 1661 r. założony został klasztor dominikanów, którzy odtąd mieli pieczę nad obrazem i coraz liczniejszymi pielgrzymami. Biskup wileński Aleksander Sapieha w 1668 r. zatwierdził kult obrazu Matki Boskiej Różanostockiej.

W 1759 r. dominikanie rozpoczęli budowę murowanego kościoła na wzór jezuickiej świątyni w Grodnie. W 1785 r. kościół konsekrował sufragan wileński bp Tomasz Ignacy Zienkiewicz. W 1794 ukończono budowę murowanego klasztoru. Po ostatnim rozbiórce Różanystok znalazł się w zaborze pruskim, a po kilku latach w rosyjskim. W 1846 r. władze carskie zamknęły klasztor dominikanów i opiekę nad świątynią i parafią przejęli księża diecezjalni. W 1866 r. rząd rosyjski zabrał kościół katolikom i zlikwidował parafię. Kościół razem z cudownym obrazem przekazano prawosławnym, którzy wewnątrz świątyni dostosowali do potrzeb kultu w obrządku wschodnim. W 1901 r. Różanystok przekazano mniszkom prawosławnym z Grodna. Za ich czasów powstały kolejne budowle klasztorne. W sierpniu 1915 r. mniszki uciekły z Różanegostoku przed nadciągającymi wojskami niemieckimi i zabrały ze sobą słynący łaskami obraz Matki Boskiej. Obraz zaginął podczas rewolucji październikowej. W trakcie działań wojennych klasztor zamieniono na koszary, a kościół na magazyn. Katolicy zaraz po wkroczeniu Niemców rozpoczęli starania o odzyskanie kościoła. W listopadzie 1918 r. kościół został przekazany duchowieństwu katolickiemu. W wyniku starań biskupa i proboszcza do Różanegostoku przybyli w listopadzie 1919 r. księża salezianie. Odtąd opiekowali się oni parafią i rozwinęli szeroką działalność oświatową i wychowawczą. Oni też starali się o odzyskanie wywiezionego obrazu Matki Boskiej. Gdy się to nie udało, zamówili nowy, na wzór poprzedniego. W 1929 r. odbyło się uroczyste wprowadzenie do świątyni nowego obrazu Matki Bożej, namalowanego w

warszawskim zakładzie Włodzimierza Tura. Kult Matki Boskiej Różanostockiej nadal był bardzo żywy. W 1981 r. odbyła się koronacja słynącego łaskami obrazu. W 1988 r. papież Jan Paweł II nadał kościołowi w Różanymstoku tytuł bazyliki. W 1954 r. władze państwowe zlikwidowały gimnazjum salezjańskie oraz cały ich zakład. W ostatnich latach salezjanie powrócili do działalności wychowawczej i edukacyjnej.

Bazylika pw. Ofiarowania Najświętszej Marii Panny jest przykładem klasycznego baroku. Zachowane wyposażenie pochodzi z okresu dominikańskiego. Z pierwotnego wyposażenia w kościele znajdują się: zespół jedenastu ołtarzy i ambona barokowo-rokokowe w typie wileńskim; osiemnaście obrazów ołtarzowych Antoniego Gruszeckiego; meble z jesionowego drewna z symbolami dominikańskimi (ławki, stalle, konfesjonały). W ołtarzu bocznym jest słynący cudami obraz Matki Bożej Różanostockiej z 1929 r, namalowany na zlecenie salezjanów.

Dawny klasztor dominikanów, a obecnie internat i dom pielgrzyma, to jeden z nielicznych klasztorów dominikańskich w woj. podlaskim, o bryle wzorowanej na barokowych pałacach i skromnej dekoracji architektonicznej, charakterystycznej dla późnego baroku. Obiekt jest dostępny dla zwiedzających po wcześniejszym uzgodnieniu z właścicielem.

Dawny klasztor prawosławny, obecnie Ośrodek Opiekuńczo-Wychowawczy im. św. Jana Bosko, tzw. Drapieźnik, z końca XIX w. to jeden z najważniejszych elementów kompleksu prawosławnego monasteru, funkcjonującego w Różanymstoku w latach 1901-1915. Jest to obiekt o oryginalnej, mocno zróżnicowanej bryle i bogatym detalu, zaczerpniętym z rosyjskiego budownictwa cerkiewnego. Nazwa „Drapieźnik” powstała być może od słowa „trapeznaja”, co znaczy refektarz. Budowę rozpoczęto po 1911 r. i prawdopodobnie jej nie ukończono ze względu na konieczność ewakuacji mniszek w 1915 r. do Rosji.

Willa drewniana, tzw. „Zielona Dacza” z początku XX wieku jest usytuowana w kompleksie zabudowań klasztornych w Różnymstoku. Jest to obiekt dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, szalowany deskami malowanymi na zielono. W elewacji tego budynku znajdują się liczne drobne elementy dekoracyjne, nawiązujące do ówczesnego stylu zdobienia panującego w drewnianym budownictwie na obszarze Cesarstwa Rosyjskiego. Obiekt ten jest po gruntownym remoncie, który przywrócił jego pierwotny wygląd.

Nowy Dwór jest jednym z najstarszych miasteczek w regionie. Powstał w XVI wieku u źródeł rzeki Biebrzy. Wypływa ona ze źródeł kolonii Talki, nieopodal wsi Synkowce położonej na pld. zachód od Nowego Dworu. Zasilała między innymi stawy Bobry Wielkiej. W 1504 r. król Aleksander Jagiellończyk ufundował tu kościół pw. św. Jana Chrzciciela. Zadaniem tej miejscowości była obsługa skolonizowanej Puszczy Nowodworskiej. W 1578 r. Nowemu Dworowi przyznano prawa miejskie magdeburskie. W wyniku III rozbioru Polski tereny gminy dostały się pod panowanie Prus, po traktacie w Tylży w 1807 r. włączono je do Rosji. Prawa miejskie Nowy Dwór utracił w 1934 r. Warto zwrócić tu uwagę na zachowane rozplanowanie architektoniczne miasta, zabytkowy kościół św. Jana Chrzciciela, cmentarze katolicki, prawosławny oraz żydowski. Ten ostatni jest jedynym śladem po społeczności żydowskiej miasteczka, liczącej przed wojną około 30% mieszkańców. Na cmentarzu katolickim znajduje się kaplica grobowa rodziny Eynarowiczów, właścicieli majątku Sidra i Kudrawka. Podobnie groby rodziny Tomaszewskich, ostatnich właścicieli majątku Bobra Wielka koło Nowego Dworu znajdują się na cmentarzu w Kuźnicy Białostockiej.

Kościół św. Jana Chrzciciela ufundował król Aleksander Jagiellończyk w 1547 roku. Pierwotnie został wzniesiony w stylu późnogotyckim. Obecna świątynia składa się ze starszych murowanych części: prezbiterium, pierwszej zakrystii, powstałych zapewne w XVI wieku, kaplicy Przemienienia Pańskiego powstałej na początku XVII wieku oraz nowszych: korpusu głównego razem z dwoma wieżami powstałych w latach 1877-1878 i drugiej zakrystii wzniesionej w latach dwudziestych ubiegłego stulecia. Przebudowana i powiększona świątynia miała 30 metrów długości i 15 metrów szerokości.

W pobliżu Nowego Dworu znajdował się jeden ze znaczniejszych w okresie międzywojennym majątków ziemiańskich: **Bobra Wielka**. Od XVI wieku właścicielem majątku była rodzina Syruciców. Zachowany dwór został zbudowany w 1818 roku przez rodzinę Andrzejkowiczów. Później był przekazywany w ramach rodziny, aż w 1905 roku trafił w ręce Jana Tomaszewskiego. Po jego śmierci w 1920 roku majątek odziedziczyło jego rodzeństwo Tadeusz i Jadwiga. Pięknie położony dwór stał się centrum kulturalnym i intelektualnym. W Bobrze gościli między innymi fotograf Jan Bułhak, pisarka Wanda Miłaszewska, która umiejscowiła akcję trzech swoich książek („Święty Wiąz. Legenda Starych Kątów”, „Stare Kąty”, „Młyn w Bożej Woli”) właśnie w okolicach Bobry. Rodzina Tomaszewskich przyjaźniła się z Elizą Orzeszkową, malarzem Janem Stanisławskim, pisarzem Jarosławem Iwaszkiewiczem. Jadwiga Tomaszewska otworzyła szkołę wiejską, organizowała też lokalne środowisko, przewodząc między innymi Kołu Ziemianek z Sokólszczyzny. Tadeusz Tomaszewski po zajęciu majątku przez Niemców został jego zarządcą. Działał aktywnie w ruchu oporu, był przedstawicielem Rządu RP na Uchodźstwie. Po wojnie, w wyniku reformy rolnej w Bobrze utworzono PGR, co łączyło się z dewastacją dworu oraz parku. Dawni właściciele nie mieli dostępu do gospodarstwa. Przeprowadzili się na zachód kraju. W budynku dworu mieściły się biura PGR, mieszkania pracownicze, a nawet schronisko młodzieżowe. W 1984 roku decyzją Konserwatora Zabytków dwór trafił do Białostockiego Muzeum Wsi (Obecnie Podlaskiego Muzeum Kultury Ludowej). Niestety nie zachowało się oryginalne wyposażenie. Odrestaurowany, mieści rekonstrukcję wnętrza dworu oraz wystawę poświęconą sztuce ludowej. Jest to jeden z nielicznych zachowanych drewnianych dworów o cechach klasycystycznych. Jego zwiedzanie jest możliwe w godzinach otwarcia Podlaskiego Muzeum Kultury Ludowej, zgodnie z informacjami na stronie internetowej instytucji. W Bobrze Wielkiej pozostał budynek młyna, resztki założen parkowych oraz dawne stawy dworskie.

Biebrzański Park Narodowy został utworzony w 1993 roku. Jest obecnie największym parkiem narodowym w Polsce i jednym z większych w Europie. Jego celem jest ochrona rozległych torfowisk Kotliny Biebrzańskiej oraz fragmentu Wzgórz Sokólskich. Zachowały się tu rzadkie, zagrożone i ginące w kraju i Europie gatunki roślin, ptaków i innych zwierząt. Charakterystyczne dla Biebrzańskiego Parku Narodowego są również rozległe krajobrazy, ekosystemy i siedliska, które gdzie indziej zostały już bezpowrotnie zniszczone, w wyniku melioracji, osuszania bagien i torfowisk.

Bagna biebrzańskie są uznawane za jedną z najważniejszych w kraju i w Europie Środkowej ostoi ptaków wodno-błotnych, co wiąże się z niezwykłą popularnością Parku wśród miłośników i obserwatorów ptaków. Przez odwiedzeniem Parku warto się zapoznać z informacjami na temat zasad zwiedzania, dostępnymi na stronie www.biebrza.org.pl.

Główną siedzibą Biebrzańskiego Parku jest Carska Twierdza Osowiec, budowla z

końca XIX wieku, położona w samym środku bagien biebrzańskich. Twierdza stanowiła ważny element zespołu umocnień broniących zachodnich granic imperium rosyjskiego. W jej skład wchodziły 4 forty. Została usytuowana na jedynej przeprawie przez bagna biebrzańskie, w najbardziej newralgicznym miejscu, to jest dwukilometrowym zwężeniu doliny Biebrzy. Jej ogólnym zadaniem była obrona przed ewentualnym atakiem wojsk niemieckich z Prus Wschodnich. Stąd na niej spoczął główny ciężar blokowania całej doliny, jak też zabezpieczenia linii kolejowej do Grajewa, ze szczególnym uwzględnieniem mostu kolejowego w Osowcu. Budowę Twierdzy Osowiec rozpoczęto w 1882 r., a zakończono w 1892 r.

Muzeum Twierdzy Osowiec (mieszczący się w dawnym forcie I) oraz trasa historyczno-przyrodnicza powstały z inicjatywy Osowieckiego Towarzystwa Fortyfikacyjnego. Ich zwiedzanie jest możliwe w dni powszednie, wyłącznie z przewodnikiem. Telefon kontaktowy to 600 941 954, a aktualne informacje dostępne są na wspomnianej stronie Biebrzańskiego Parku Narodowego: www.biebrza.org.pl w zakładce turystyka/muzea

Charakterystycznym śladem po czasach II wojny światowej na terenach nadbiebrzańskich są rosyjskie schrony bojowe. Pas radzieckich umocnień przebiegających wzdłuż granicy III Rzeszy wytyczonej po podziale Polski w 1939 r. nazwany został w latach późniejszych Linia Mołotowa.

Bunkry na Sokólszczyźnie to fragment Grodzieńskiego Rejonu Umocnionego, ogólnie składającego się z 84 obiektów wybudowanych na linii Małowiste – Trzyrzeczki-Hamulka- Kamienna Nowa – Lipsk nad Biebrzą – Bohatery Leśne. Z tego sprawność bojową w 1941 r. posiadało tylko 30 obiektów. Betonowe schrony były jedno- lub dwupoziomowe, podpiwniczone i wyposażone w podziemne zbiorniki paliwa, często agregaty prądotwórcze. Rozwiązania konstrukcyjne i dotyczące uzbrojenia były bardzo nowoczesne i przyczyniły się do rozwoju sztuki fortyfikacji.

Schrony zlokalizowane są wzdłuż rzeki Biebrzy, czyli wzdłuż północnej granicy powiatu sokólskiego, obok Starej Kamiennej w kierunku Hamulki i Nowej Kamiennej oraz Kuderweschczyzny. Część schronów znajduje się na terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego – na terenie parku obowiązują bilety wstępu na szlaki piesze (do nabycia w siedzibie parku w Osowcu lub w Gospodarstwie Agroturystycznym „Chata za wsią”, Hamulka 13, tel. 607 192 445). Obecnie schrony nie są przystosowane do indywidualnego zwiedzania.

Sidra i okolice

Pierwsze informacje o **Sidrze** pochodzą z początków XVI wieku, gdy za sprawą rodu Wołłowiczów zaczęli na te ziemi przybywać osadnicy. Osobą, która w największym stopniu przysłużyła się dla osady był współtwórca reformy zwanej pomiarą włóczną, kasztelan wileński i kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego - Eustachy (Ostafi) Wołłowicz. Sidra do dziś zachowała nadany przez niego układ, który podzielił założenie sidrzańskie na część rezydencjonalną i folwarczną. Później Sidra trafiła w ręce Potockich, następnie Szczuków, ponownie Potockich, by na przełomie wieków XVIII i XIX wejść w posiadanie twórcy przemysłowej Łodzi, Rajmunda Rembielińskiego. Część folwarczna po 1816 roku stała się własnością rodziny Eynarowiczów i weszła w skład dóbr z centrum w Kudrawce. Kres istnieniu miasteczka przyniósł dopiero wiek XIX, gdy po powstaniu styczniowym odebrano Sidrze prawa miejskie.

Nietypowym zabytkiem są **ruiny zboru kalwińskiego**, zbudowanego w poł. XVI w. w Sidrze. Są one pozostałością po rodzie Wołłowiczów, który był jednym z najbardziej

zasłużonych rodów związanych z dzisiejszym woj. podlaskim. Zapamiętani zostali jako kolonizatorzy tych ziem, fundatorzy kościołów, cerkwi i zborów. Fundamenty są także pozostałością po gminie ewangelickiej funkcjonującej tu do połowy XIX w., będącej składnikiem barwnej mozaiki etnicznej, religijnej i kulturowej ziem pogranicza Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Budowniczym zboru był wspomniany Ostafi Wołłowicz, jeden z głównych protektorów kalwinizmu. W Sidrze wznosił swoją rezydencję (zamek), założył miasteczko oraz zbudował zbór kalwiński, w którym został pochowany. Zmarł w 1587 roku. Zbór zaczął podupadać w 2. połowie XVIII i w wieku XIX wraz z zmniejszaniem się liczby wiernych (w początkach XVIII w. zorganizowano w miasteczku parafię katolicką). W 1839 r. został zamknięty. W końcu XIX w. istniał projekt przebudowy mocno zniszczonego zboru na cerkiew. Po I wojnie światowej zbór rozebrano, a trumny z krypty przeniesiono do kościoła dworskiego w Siderce. W 1975 r. po przeprowadzeniu badań architektonicznych, fundamenty zabezpieczono w formie trwałej ruiny. Znajdują się one w samym centrum miasteczka, na rynku.

Kościół katolicki pw. św. Trójcy zbudowany został w stylu neoklasycznym (toskańskim), zaprojektowany przez znanego architekta Józefa Piotę. Powstał z fundacji Szczuków i Potockich w dwóch etapach: w latach 1705-1707 oraz 1781-1783, ze względu na zamieszki związane z wojną północną. Kościół znajduje się w południowo-wschodnim narożniku rynku, pośrodku dużego cmentarza, na niewielkim wzniesieniu, u podnóża góry zamkowej. Zbudowany został na rzucie prostokąta, z dobudowanymi od strony płasko zakończonego prezbiterium - zakrystią i skarbczykiem. Kościół jest dwunawowy z kolebkowym sklepieniem, kryty dwuspadowym dachem pobitym blachą. Na cmentarzu przykościelnym można odnaleźć groby żołnierzy polskich z 1920 r.

Zamek w Sidrze powstał również za sprawą Eustachego Wołłowicza jako swego rodzaju stolica dóbr Wołłowiczów oraz miejsce obronne dla sprowadzonych osadników, dlatego też ulokowano go na wzgórzu, w pobliżu rzeki i ówczesznie prawdopodobnie podmokłych gruntów. Kolejni właściciele dóbr sidrzańskich, Potoccy, przekształcili zamek w pałac. Wiadomo, że pałac istniał do roku 1863, zaś po powstaniu styczniowym stopniowo zamieniał się w ruinę. Ostatecznie został rozebrany po roku 1880. W latach 70-tych na wzgórzu zamkowym prowadzono prace archeologiczne. Poznano wtedy rozkład murów i pomieszczeń dawnego zamku bastejowego.

Około 1883 r. na terenie dawnego folwarku sidrzańskiego zbudowano murowane z kamienia obory i inne budynki gospodarcze, stojące do dziś przy drodze z Makowlan do Sidry. Data powstania jest po dziś dzień widoczna na jednym z nich. Niedaleko, przy moście koło zalewu, znajdują się ruiny młyna wodnego z końca XIX wieku, który funkcjonował jeszcze długo po II wojnie światowej.

W 1908 r., Sidrę objął Stanisław Eynarowicz, który zamieszkał tu na stałe. Oddzielił on folwark w Sidrze od Kudrunki i w latach 1920. zbudował wzgórzu w części dawnego folwarku drewniany dworek, otoczony parkiem leśnym. Mieszkańcy Sidry nazywali go pałacem, dzięki swej oryginalnej drewnianej architekturze, rozmiarom i ulokowaniu. Stanisław Eynarowicz został upamiętniony na kartach „Szczenięcych lat” Melchiora Wańkowicza, który przed wojną spędzał wakacje w dworze swego stryja w nieodległej Mikielewszczyźnie. Po wojnie, mimo, że na terenie zabudowań folwarcznych powstał PGR, budynek dworu został uratowany przed rozebraniem przez miejscowego społecznika, lekarza Mieczysława Kuźmę. We dworku mieścił się ośrodek zdrowia. Obecnie budynek jest opuszczony. Aby go obejrzeć z zewnątrz, trzeba przed zalewem w Sidrze, jadąc od Makowlan, skrócić w prawo i podjechać w stronę zadrzewionego

wzgórza.

O społeczności żydowskiej w miasteczku świadczą tylko pozostałości cmentarza z kilkoma zachowanymi macewami, który znajduje się po zachodniej stronie drogi do Siderki. Żydzi pojawili się w Sidrze z początkiem XVIII w., wkrótce dostali zgodę na wzniesienie drewnianej bożnicy, która przetrwała do 1941 r., kiedy to spalili ją Niemcy. Żyli przede wszystkim z handlu. Na przełomie XIX i XX w., a zwłaszcza wskutek exodusu w okresie pierwszej wojny światowej, nastąpił odpływ ludności żydowskiej z miasteczka. Pozostali zostali zabici przez Niemców w Treblince i Auschwitz, gdzie trafili po przesiedleniu do getta w Suchowoli.

Sidra emanuje niezwykle urokiem, nie tylko dzięki swoim zabytkom, ale również zachowanej drewnianej zabudowie ulicy Różanostockiej, budującej niepowtarzalną atmosferę.

Wyjeżdżając z Sidry w kierunku Zalesia mijamy po prawej stronie malowniczy **cmentarz katolicki**. Znajduje się tam oryginalny nagrobek Ottona Baehra seniora, marszałka powiatu sokólskiego (1808-1865). Jego rodzina wywodziła się z Prus i była w posiadaniu majątku Makowlany. Zarówno Otto, jak i jego syn, również Otto oraz wnuk – Marian, bardzo zasłużyli się dla Sokólszczyzny. Inny ciekawy nagrobek jest miejscem pochówku Erazma Kleczkowskiego, teścia Ottona Baehra juniora, który na Syberii spędził 18 lat po powstaniu listopadowym. Nagrobek Erazma Kleczkowskiego ozdobiony jest tablicami poświęconymi Wańkowiczom, byli oni bowiem następcami Kleczkowskich w Mikielewsczyźnie.

Siedziba dworska w **Siderce** została założona na początku XVI w. przez Michała Haleckiego, ale rozbudowali ją kolejni właściciele – rodzina Zawistowskich. Została otoczona parkiem i stawem, tworząc wraz młynem na rzece Sidrze ciekawą kompozycję widokową. Właściciele majątku zamieszkali w modrzewiowym dworze, tak charakterystycznym dla tych terenów. W 1825 r. zbudowano przy drodze do Sidry murowaną, empirową cerkiew unicką, w roku 1850 zamienioną na cerkiew prawosławną, w 1920 r. przemianowaną na kościół katolicki. W 1932 r. na cmentarzu przykościelnym wzniesiono obelisk „latarnię zmarłych” ustawiony na osi dworu. Latarnia ta upamiętniała tragiczną śmierć Wandy Matuszyńskiej, żony jednego z synów Olgi Matuszyńskiej, ostatniej właścicielki Siderki. Przejęcie majątku przez państwo przesądziło o jego losie – modrzewiowy dwór został rozebrany w latach 50 XX w., niewiele później rozebrano również budynek oficyny, który był przebudowanym wcześniejszym XVI-wiecznym dworem. Dewastacji uległy zabudowania gospodarcze oraz zadrzewienie parku i alei. Przetrwiał młyn. Mimo tych zniszczeń po dziś dzień panorama Siderki jest bardzo malownicza.

Folwark **Mikielewsczyzna** znajdował się niedaleko Sidry, w pobliżu miejscowości Bierniki. Pierwotnie należał on do rodziny Kleczkowskich, a później do Wańkowiczów, potomków malarza Walerego Wańkowicza oraz krewnych **Melchiora**. Melchior Wańkowicz był pisarzem, publicystą i dziennikarzem, który do dzisiaj jest uważany za jednego z najważniejszych reportażystów w historii polskiej literatury. **Często był w swoich krewnych i opisywał tę część Sokólszczyzny w swoich tekstach.** Dzięki niemu wiemy, że w dworze znajdował się fortepian Moniuszki. Dwór jakimś cudem przetrwał II wojnę światową i dwie okupacje sowieckie. Niestety, spłonął w pierwszych latach po wojnie, w niewyjaśnionych okolicznościach. Został tylko fragment alei, zdziczały sad, stare drzewa przy drodze i zarośnięte fundamenty.

Pałac w Pawłowiczach jest najstarszym murowanym budynkiem, znajdującym się

w powiecie sokólskim. Pawłowicze powstały w obrębie ziem nadanych przed 1536 r. synom Hrynia Wołowicza. Rozdzielili oni ziemie między sobą i w ten sposób powstały 3 odrębne majątki – Sidra (opisana wcześniej), Andrzejewo i Pawłowicze. Nazwa Pawłowicze pochodzi od Filii Pawłowny, żony Iwana Wołowicza, która po śmierci męża zamieszkała w nowo utworzonym dworze. Prawdopodobnie w II połowie XVI w. funkcjonował przy tym dworze zbór kalwiński, gdyż Wołowiczowie byli gorącymi zwolennikami kalwinizmu. Według lokalnych przekazów ustnych kamień usytuowany przy dawnym wjeździe do dworu (aleja z zabytkowymi drzewami prowadząca od drogi z Sidry) z wrytym na nim krzyżykiem ma upamiętniać nieistniejący „kościół”.

Początkowo siedzibą rodziny był drewniany dworek kryty gontem, ale w 1610 roku kolejny spadkobierca, Paweł Wołowicz, podskarbi Wielkiego Księstwa Litewskiego, zbudował w Pawłowiczach dwukondygnacyjny budynek w stylu renesansowym. W początkach XVIII w. majątek znalazł się w rękach rodziny Łapów, później Komarów i Downarowiczów. W końcu XVIII w. dawny dwór przebudowano i rozbudowano w stylu klasycystycznym, dzięki czemu powstał reprezentacyjny pałac. Wzniesiono oficyny – północną i południową. Przed pałacem umieszczono dwa dziedzińce, które przecinała aleja lipowa. Dziedziniec otoczono kamiennym murem z okazałą bramą. Budynki gospodarcze umieszczono przy drodze z Nowego Dworu do Zalesia i Sokółki. Na zachód od pałacu mieścił się park z kasztanowcami, lipami, wiązami i grabami. Obok znajdowały się ogrody, a we wnętrzach parku ustawiono rzeźby i wazony (pozostałością jednej z rzeźb był później kamień w północnej części ogrodu). Później w sąsiedztwie południowej oficyny wzniesiono koszary i stajnie wojskowe. W 1872 r. Józefa Downarowiczowa, córka Bogusława, sprzedała Pawłowicze kolejnym nowym właścicielom, ostatecznie w 1900 r. odkupiła je Elżbieta Kułakowska. Około 1890 r. majątek dzierżawił Otto Baehr junior, który rozwinął tu produkcję sadowniczą.

W roku 1910, w trzechsetną rocznicę budowy pałacu, przeprowadzono gruntowny remont oraz renowację ogrodu, co upamiętnia wmurowana w ścianę tablica. Niestety wkrótce, podczas I wojny światowej, pałac i park uległy zniszczeniu. W okresie międzywojennym Pawłowicze nadal należały do Elżbiety Kułakowskiej, a po jej śmierci do jej dzieci. Przed 1939 r. rozebrane zostały koszary. W czasie II wojny światowej założenie pałacowo-ogrodowe w Pawłowiczach uległo kolejnym zniszczeniom. Na mocy dekretu PKWN z 1944 r. majątek został odebrany przedwojennym właścicielom. Do lat 60. XX w. we dworze mieszkała jedna ze spadkobierczyń, Maria Rapecka z rodziną. Ona też wraz z bratem, profesorem Pawłem Kułakowskim, uratowała pałac przed rozbiórką.

W latach 1959-1966 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Białymstoku przeprowadził remont pałacu. Uporządkowano też wtedy otoczenie. Wyremontowano także jedną z oficyn pałacowych, gdzie znajdowały się mieszkania nauczycielskie. Pałac przejęła następnie szkoła podstawowa, która użytkowała go przez około 40 lat. Z dawnych ogrodów współcześnie zachowały się jedynie ślady: resztki kamiennych murów ogrodzenia, fragment alei dojazdowej, 2 sadzawki i pojedyncze stare drzewa na terenie dawnego parku, gdzie widoczne są także wzgórza widokowe.

Obecnie zabudowania powróciły w ręce spadkobierców, którzy okresowo je odwiedzają. Budynek, opuszczony kilkanaście lat temu przez szkołę, wymaga ponownego remontu. Wejście do dworu jest możliwe przez bramę, od strony oficyny, co wymaga zgody właściciela. Dawna aleja, prowadząca do frontu dworu rozpoczyna się od drogi pomiędzy Zalesiem a Sidrą. U jej wylotu znajduje się wspomniany kamień z

tajemniczym krzyżem. Od tej strony wejście jest zamknięte. Na froncie pałacu znajduje się inskrypcja informująca o dacie budowy oraz upamiętnienie remontu pałacu.

Parafię w **Zalesiu** założył znany nam już Hieronim Wołłowicz. Zapisem testamentalnym z 14 czerwca 1602 r. nadał kościołowi w Zalesiu folwark z zabudowaniami w tej miejscowości oraz wsie Zalesie i Pohorany. Fundację tę zatwierdził król Zygmunt III Waza. Według niepotwierdzonego przekazu, zanim powstał kościół parafialny w Zalesiu, miała tu istnieć drewniana świątynia, która została zniszczona przez pożar. Murowany kościół zbudowano w latach 1604-1623. Jest on jednym z nielicznych w regionie przykładów murowanej architektury sakralnej pochodzącej z początku XVII w. a reprezentującej styl renesansowy (renesans północno-europejski) z elementami wczesnego baroku w lokalnej, ubogiej odmianie charakterystycznej dla ówczesnego Podlasia i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Prawdopodobnie kościół początkowo nosił wezwanie Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, ale źródłach z XIX wieku figuruje tytuł Przemienienia Pańskiego. W 1858 r. budynek uległ zniszczeniu w wyniku pożaru i wymagał remontu. Wtedy m.in. przebudowano obie wieże, zmieniono też wezwanie na Matki Bożej Pocieszenia. Za kościołem znajduje się stary cmentarz katolicki.

Charakterystyczne dla Sokólszczyzny jest typ wsi ulicówek – czyli układ zabudowy wiejskiej wzdłuż drogi, gdy budynki mieszkalne stoją szczytem do drogi, na wąskich pasach gruntu. Charakterystyczne jest również to, iż pod jednym dachem znajduje się zarówno budynek mieszkalny jak i pomieszczenia gospodarcze: obora, magazyn, spichlerz. Niezależnie stawiano stodołę, prostopadle do reszty budynków i w niewielkim oddaleniu. Często za stodołą przebiega również druga droga – zagumienna. Ulicówki są pozostałością reformy własności ziem z czasów królowej Bony, tzw. pomiary włócznej. Chodziło w niej o skomasowanie rozproszonego osadnictwa wiejskiego w duże i zwarte wsie-ulicówki, o ściśle określonych granicach oraz uporządkowanie rozproszonego układu pól. Każdemu gospodarstwu przydzielano 1 włókę ziemi (mniej więcej 21 ha). Obszar wsi dzielono na trzy pola uprawne a przez środek wsi wytyczano *niwę siedzibną*, przeznaczoną pod zabudowę. Każdy osadnik otrzymywał po jednym zagonie w każdym z trzech pól i jeden zagon pod budowę zagrody. Wszystkich obowiązywała jednolita zabudowa zagród oraz trójpolowy system uprawy ziemi. Założona w ten sposób wieś miała charakter ulicówki. Tzw. **Długa wieś**, to właśnie ciąg ulicówek rozpościerający się wzdłuż drogi Dąbrowa Białostocka – Sokółka na odcinku kilkunastu kilometrów.

Janów i okolice - Stolica tkactwa dwuosnowowego na Podlasiu

Leżący w zachodniej części powiatu sokólskiego **Janów** to przede wszystkim stolica tradycyjnego tkactwa. Nazwa, jak mówi miejscowa legenda, miała być nadana ku czci króla Jana III Sobieskiego, pogromcy Turków. Od 1713 roku grunty janowskie znajdowały się w dzierżawie rodziny Sapiehów. Po śmierci Jerzego Sapiehy, dzierżawą kierowała jego żona Teodora, była ona fundatorką pierwszej świątyni w Janowie. W 1767 r. Antoni Tyzenhauz odebrał jej dzierżawę i utworzył gubernię janowską z siedzibą gubernatora w Janowie. W 1791 r. Janów otrzymał prawa miejskie i prawdopodobnie herb (przedstawia wilka na tle liściastego drzewa).

Na przełomie XVIII i XIX wieku stacjonował tu szwadron tatarski pruskiego wojska pod dowództwem rotmistrza Jakuba Baranowskiego (łącznie z rodzinami było to 86 Tatarów). W początkach XX w. w Janowie było ok 2250 mieszkańców, z czego 2/3 stanowili Żydzi. Do II wojny światowej istniała w miejscowości XVIII – wieczna drewniana synagoga – jeden ze wspanialszych przykładów budowli tego typu na terenie Grodzieńszczyzny. Spalona została przez niemieckich okupantów. Do dziś zachował

się w pobliżu miasteczka cmentarz żydowski, założony prawdopodobnie w XIX w.

W 1921 r. miasto już praw miejskich nie posiadało (utraciło je być może jeszcze w XIX w.) Obecnie Janów jest wsią wchodzącą w skład powiatu sokólskiego, dla odróżnienia od innych miejscowości o tej samej nazwie określa się ją czasem Janowem Sokólskim.

W centrum miejscowości znajduje się **Kościół pw. Św. Jerzego**. Pierwszą drewnianą świątynię ufundowała wspomniana Teodora Sapieha. Budowa nowej, murowanej świątyni trwała od 1899 roku, w 1905 r. ją konsekrowano. Projekt budowli przygotował Józef Pius Dziekoński (autor wielu neogotyckich kościołów, m.in. białostockiej katedry). Elementy neogotyckie tej tzw. wiejskiej katedry połączone są tu z elementami inspirowanymi stylem romańskim. Ołtarz główny oraz boczne św. Antoniego Padewskiego oraz św. Jerzego pochodzą z pocz. XX w. Najcenniejszym zabytkiem jest obraz z XVIII w, umieszczony w ołtarzu głównym Matki Bożej, ufundowany przez Sapiehów.

Na cmentarzu katolickim znajduje się drewniana kaplica, zbudowana z materiału uzyskanego z rozbiórki części kościoła janowskiego. Kaplicę tę, z ołtarzem św. Michała i z prawem odprawiania w niej Mszy Św., postawiono w 1897 r. Na cmentarzu zachowały się ciekawe żeliwne krzyże z odlewni sztabińskiej z II poł. XIX w oraz murowana kolumna (podobnie jak na cmentarzu prawosławnym w Sokółce).

Najbardziej niezwykłą atrakcją Janowa jest unikalna liczba pracowni tkackich wchodzących w skład dwóch szlaków rzemiosł tradycyjnych Podlasia: **Szlaku Rękodziela Ludowego** oraz **Krainy Wątku i Osnowy**, przy tym ostatnim szlaku zachęcamy do odwiedzenia strony: www.dwuosnowowa.pl, gdzie podane są wszystkie pracownie tkackie wchodzące w jego skład.

Pracownie tkackie na terenie Gminy Janów (zwiedzanie po wcześniejszej rezerwacji telefonicznej):

Helena Gołko - Trofimówka 29, 16-130 Janów, tel. 85 721 66 04, 509 532 409

Alicja Kochanowska – Janów, ul. Nadrzeczna 3, tel. 85 721 60 36

Ludgarda Sieńko – Janów, ul. Sokóleńska 8, tel. 85 721 61 74

Teresa Pryzmont – Wasilówka Kolonia 19 (przy drodze do wsi Kumiałka), 16-130 Janów, tel: 887 636 739

Danuta Radulska – Wasilówka Kolonia 19, 16-130 Janów, tel: 85 721 60 24

Pracownie tkackie na terenie Gminy Korycin:

Agnieszka Iwanicka, ul. Pogodna 17, 16-140 Korycin, Tel.: 512 754 483, agnieszkaiwanicka623@wp.pl

Karolina Radulska – Popiołówka 17a, 16-140 Korycin, tel. 501 814 313, karolinamej@gmail.com

Bernarda Rość - Szaciłówka 37, 16-140 Korycin, tel. kom.: 665 479 267, tel. dom.: 85 721 91 64, e-mail: bernarda.rosz@gmail.com

W **Korycinie** działa Izba Tkacka przy Gminnym Ośrodku Kultury, Sportu i Rekreacji, zwiedzanie - kontakt wcześniejszy z ośrodkiem: 16-140 Korycin, ul. Knyszynska 2A, tel. 85 722 91 87, e-mail: goksitkorycin@op.pl

Inne pracownie związane z ośrodkiem janowskim, znajdujące się już poza Sokólszczyzną:

Lucyna Kędziarska - ul. Konopnickiej 2, 16-010 Wasilków, tel. 85 718 51 01, e-mail: lucyna.k7@wp.pl

Kazimiera Makowska - ul. Kościelna 14, 16-315 Lipsk, tel. 87 642 35 92

W Janowie działa także od 1986 r. Izba Tkactwa Dwuosnowowego przy Gminnym Ośrodku Kultury, Sportu i Turystyki w Janowie. W Izbie prezentowane są wystawy

tkanin dwuosnowowych, prowadzone są pokazy tkania z udziałem twórczyń z Gminy Janów, organizowane są warsztaty oraz lekcje tradycji dla dzieci i młodzieży. Znajdziemy tu unikalną kolekcję ponad 50 tkanin dwuosnowowych, dywanów i makat wykonanych przez ok. 20 twórców. Są to głównie prace nagrodzone w konkursach na tkaninę organizowanych przez Janowski Ośrodek Kultury. Izba zlokalizowana jest na ul. Białostockiej 14 A. Czynna: wtorki i czwartki w godz. 8.00-16.00, w soboty w godz. 8.00-14.00. Grupy zorganizowane proszone są o wcześniejszy kontakt: tel. 857 216 043, e-mail: goksit.janow@gmail.com. Adres do kontaktu: Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Janowie, ul. Sokólska 18, 16-130 Janów.

Tkanina dwuosnowowa zwana także tkaniną podwójną wykonywana jest na krośnie poziomym z nici wełnianych. Pierwsza z podanych nazw odwołuje się do języka technicznego związanego z procesem tkania, tkaninę tworzy się tu bowiem z dwóch kolorów nici osnowy (osnowa to nici rozciągnięte na warsztacie tkackim i odpowiednio na nim uporządkowane na grupy). Druga nazwa odwołuje się do wyglądu powstałej tkaniny, która posiada awers i rewers, tj. jeżeli wzór na stronie prawej jest np. czerwono-czarny - na stronie lewej jest odwrócony: czarno-czerwony. Tkanina podwójną nazywana jest także dlatego, że z dwóch kolorów osnowy na jednym krośnie od razu w procesie tkania kaczka tworzy dwie warstwy materiału: jasną i ciemną. Żmudny proces tworzenia wzoru polega zaś na tym że obie warstwy tworzone jednocześnie są ze sobą ręcznie przeplatane. Technika ta pozwala zatem na dużą swobodę wyobraźni twórcy. Pochodzenie tkaniny dwuosnowowej do dziś nie zostało do końca wyjaśnione, prawdopodobnie na teren Podlasia sprowadzili ją mazurscy tkacze (być może technika ta przywędrowała na tereny polskie ze Skandynawii), od nich miejscowa ludność przejęła jej znajomość.

Obecnie janowskie tkaniny słyną również za granicą np. w Japonii i w kraju zaczynają być ponownie doceniane. Ich unikalność polega także na ogromnej wiedzy i umiejętnościach twórczyń ludowych, które potrafią znakomicie nawiązywać do tradycji, jak również przekazywać swoją wyobraźnię i wizję świata w utkanych pracach.

Szlak Rękodzieła Ludowego, poza wspomnianymi pracowniami tkackimi, pozwala poznać ginące rzemiosła i warsztaty innych twórców ludowych. Jego przebieg jest następujący: Czarna Białostocka – Czarna Wieś Kościelna – Łączyn – Zamczyk – Janów – Sokółka

Wspomniany szlak w powiecie sokólskim to również pracownia rzeźbiarza Piotra Szałkowskiego (ul. Mickiewicza 22, 16-100 Sokółka, tel. 85 711 53 32), oraz pracownia zabawkarza – Marka Szyszko w Chwaszczewie 6a (16-124 Sidra, tel. 668 302 474).

Krajobraz sokólskich dróg i wsi wzbogacają przydrożne **krzyże i kapliczki**. Szczególnie wiele można ich obejrzeć w okolicach Janowa – podróż tamtejszymi drogami przynosi wiele wrażeń estetycznych – nie tylko ze względu na krajobrazy, ale właśnie wspomniane małe formy architektury sakralnej. W wielu miejscach można jeszcze zobaczyć drewniane kapliczki słupowe – powstałe z jednego pnia drewna, ociosane w prostokąt i osadzone pionowo w ziemi, zakończone dwu lub czterospadowym daszkiem. We wnętrzu pod daszkiem znajduje się święta figura, ozdobiona kwiatami. Kapliczki zwieńczone są krzyżem. Niejednokrotnie jest to jeszcze krzyż kuty – wykonany przez wiejskiego kowala. Podobnie ciekawostką są niestety nieliczne już krzyże drewniane. Dawniej bogato zdobione płaskorzeźbami, wysokie, o ozdobnych zakończeniach ramion, strzegły bezpieczeństwa wsi i dróg. Obecnie, ze względu na nietrwałość materiału, z jakiego były zrobione, zastępowane są przez krzyże stalowe,

z fabrycznych elementów. Spotkać również możemy stalowe krzyże z ozdobnymi, ażurowymi ramionami, umocowane na dużych polnych kamieniach. Kapliczki i krzyże niejednokrotnie stoją również w obrębie wsi. W niektórych miejscowościach wciąż wykorzystywane są do wspólnych modlitw, szczególnie w miesiącu maju. Degradacja i powolne niszczenie kapliczek przez warunki pogodowe powoduje, iż mieszkańcy wsi niejednokrotnie zastępują je mурowanymi, często z oknami czy drzwiami z plastiku. Z pewnością są trwalsze, ale zdecydowanie pozbawione walorów estetycznych. Opieka nad miejscowymi kapliczkami i krzyżami wiąże się też ze sprzątaniem terenu wokół nich i corocznym ozdabianiem sztucznymi kwiatami i wstążkami. Miłośnikom małej architektury sakralnej polecamy podróż drogą z Sokółki do Janowa oraz po drogach w trójkącie pomiędzy Janowem, Korycinem, a fragmentem Puszczy Knyszyńskiej. Przy drodze z Sokółki, we wsi Bierwicha, możemy zobaczyć kamień upamiętniający najazd Moskali z 1655 roku, kamienną kapliczkę – stelę z wnęką w miejscowości Racewo, Teolin, a drewniany krzyż przydrożny w Nowowoli.

Korycin i okolice

Pierwsze wzmianki o wsi Korycin sięgają XVI wieku. Była to siedziba osoczników broniących Puszczy Kuźnickiej, nazywała się wówczas Dąbrówką-Kumiałką. Według tradycji w 1571 roku w Korycinie miał zostać wzniesiony pierwszy kościół ufundowany przez Zygmunta III Wazę. Według podań ustnych, na wzgórzu kościelnym funkcjonowało przedchrześcijańskie miejsce kultu. Jeszcze w XVIII w. czczono święte źródło wypływające z usytuowanego za plebanią ogrodu. Zmiana nazwy miejscowości na Korycin nastąpiła przed 1633 r. Nazwa miejscowości może się wywodzić od określenia ludzi zamieszkujących wąską i długą dolinę, koryto dawnej rzeki.

Do dziś miasteczko zachowało XVII-wieczny układ przestrzenny, w tym prawdopodobnie czasie miało uzyskać prawa miejskie. Osada została zniszczona w czasie potopu szwedzkiego, gdzie nad rzeką Kumiałką rozegrała się bitwa pomiędzy wojskami szwedzkimi a polsko-litewskimi.

Obecnie miejscowość znana jest z produkcji sera i truskawek. Dlaczego sera? Wyjaśnia to legenda, według której grupa rannych uczestników wspomnianej wyżej bitwy pochodzących ze Szwajcarii została rozlokowana w folwarku Kumiała, gdzie przekazali oni miejscowym tajemnicę sposobu produkcji żółtego sera z krowiego mleka. Dziś ser koryciński, nazywany też swojskim, jest wizytówką tego terenu. Jest to lokalna odmiana sera podpuszczkowego, dojrzewającego, wytwarzanego z niepasteryzowanego mleka krowiego. Można go kupić praktycznie na terenie całej Sokólszczyzny, w rozmaitych wersjach: z różnorodnymi dodatkami przypraw i ziół, a także czosnku czy orzechów włoskich. W 2005 roku koryciński ser Swojski wpisany został na listę produktów tradycyjnych w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Symbolem Korycina są również truskawki, ze względu na popularność ich uprawy w gminie. Co roku, na zakończenie sezonu zbioru owoców odbywają się w Korycinie Dni Truskawki (zwykle w ostatni weekend czerwca). Impreza znana jest z truskawkowej bitwy oraz pomysłowych konkursów związanych z tym owocem. Na rynku miejskim w centrum Korycina od 2012 r. można znaleźć figurę Truskawkowej Księżniczki.

Miejscem rekreacji w miejscowości jest zalew wraz z otaczającą go atrakcyjną infrastrukturą – są tu: boiska, korty, plac zabaw, plaża, boje wydzielające obszary bezpiecznej kąpeli dla dzieci oraz ławeczki i stoliki usytuowane wokół zalewu.

Na niewielkim wzniesieniu po wschodniej stronie drogi Białystok – Korycin (droga krajowa nr 8) znajduje się zabytkowy Zespół kościoła parafii pw. Znalezienia i

Podwyższenia Krzyża Świętego, który powstawał na przestrzeni XVII-XX w. Składają się nań: neogotycki, murowany kościół wybudowany w 1905 r., pochodząca z XVIII wieku murowana, kamiennie-ceglana brama-dzwonnica oraz cztery drewniane kapliczki (dawne stacje drogi krzyżowej). Parafia katolicka powstała na tym terenie staraniem kanclerza Wołowicza, który prowadził tu akcję kolonizacyjną. Wiadomo że około 1600 r. wybudowano drewniany kościół katolicki. Być może już XVII w. obok powstały zabudowania gospodarze folwarku plebańskiego. W XVIII wieku prawdopodobnie powstało ogrodzenie cmentarza przykościelnego wraz z bramą-dzwonnica i pierwotnie z 14 (obecnie zostało 4) drewnianymi kaplicami- stacjami drogi krzyżowej. Obecny dwuwieżowy neogotycki kościół, górujący nad miejscowością powstawał w latach 1899-1905 według projektu znanego architekta Jana Hinza (budowniczego m.in. kolei warszawsko-wiedeńskiej oraz autora projektów kościołów parafialnych w Kuczynie k. Ciechanowca czy Marek k. Warszawy). Uszkodzono go w czasie I wojny światowej i wyremontowano w latach 1921-23. W czasie II wojny światowej niestety także uległ znacznym zniszczeniom. Odbudowa świątyni trwała aż do lat 70. XX wieku. W XVII i XVIII wieku było to regionalne miejsce kultu, gdzie czczono cudowny obraz Matki Bożej oraz źródło zlokalizowane na terenie parku plebańskiego. W kościele w ołtarzu bocznym pw. Matki Bożej Różańcowej znajduje się do dziś obraz olejny na płótnie Matki Boskiej z Dzieciątkiem, zwany też obrazem Matki Boskiej Korycińskiej, otoczony kultem.

Warto udać się również na zwiedzanie przylegającego do zespołu kościelnego parku plebańskiego w Korycinie. Jest to jedyny taki obiekt na terenie województwa. Jego powstanie należy wiązać ze wspomnianym już źródłem, uznawanym przypuszczalnie już w XVII w. za święte, znajdującym się na gruntach plebańskich, na wschód od kościoła i plebanii. Aby umożliwić wiernym i pielgrzymom odbywanie procesji, wytyczono dwie aleje lipowe, które utworzyły ciąg spacerowy, łączący kościół ze Świętym Źródłem. W XVIII wieku kult źródła zaczął słabnąć i park ulegał stopniowej degradacji. Odrestaurowano go w latach 2010- 2013 w ramach działania „Zabytki królewskiego Korycina”. W parku znajduje się wzdłuż alejek 14 stacji drogi krzyżowej, drewniana, częściowo zadaszona kładka z balustradą, prowadząca bezpośrednio do Źródła. W pobliżu plebanii wybudowano drewnianą wiatę z kominkiem i dużym stołem, z której mogą korzystać pielgrzymi i turyści.

Obok Korycina znajduje się nowa atrakcja Podlasia - **Park Kulturowo Edukacyjny Korycin-Milewsczyzna**. Z trasy krajowej nr 8 (Białystok-Korycin) należy skręcić na miejscowość Rudka by trafić do Milewsczyzny. Grodzisko znajdujące się w tym miejscu, powstało w X wieku i funkcjonowało do XII. Odkryte zostały mury, prawdopodobnie strażnicy z XVII – XVIII w., jak również mury wiatraka z wieku XIX. Archeolodzy dotarli również do fundamentów dworu, który stał tu do lat 1950. Obiekty na terenie utworzonego parku kulturowego zostały dostosowywane do samodzielnego zwiedzania, stąd znajdziemy tu dużą ilość urządzeń multimedialnych, tablic informacyjnych (w językach: polskim, angielskim, rosyjskim oraz alfabetem braille’a). Wiatrak, który stanął na majdanie zbudowano w 1949 roku i został przeniesiony tu z Jatwiezi Dużej, posiada pełne wyposażenie. Wiatraków na terenie gminy Korycin przed II wojną światową było 9. Przygotowana została ekspozycja muzealna w folwarku z przedmiotami odnalezionymi na terenie obiektu oraz przekazanymi przez mieszkańców gminy. Znajdziemy tu także zrekonstruowane drewniane obwałowania, oraz autentyczne ślady grodziska odkryte przez archeologów, które można oglądać przez szklane wiaty. Obiekt został uruchomiony w 2018 roku, ale nie jest jeszcze

wykończony w całości. Część parku będzie można odwiedzić o każdej porze dnia i nocy, a część będzie dostępna w określonych godzinach. O tym jak będzie wyglądać zwiedzanie, dowiemy się z mającej powstać strony internetowej.

Suchowola jest położona na szlaku turystycznym z Białegostoku do Biebrzańskiego Parku Narodowego i nad jeziora mazurskie. Pierwotnie osada nosiła nazwę Suchaja Jaćwież i jej pochodzenie ma związek z Jaćwingami zamieszkującymi te tereny. Między 1766 a 1775 r. na części wsi założono miasto Suchowola. Prawa miejskie otrzymała w 1777 r. od króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, a utraciła w 1950 r. Od 1997 r. jest ponownie miastem. Od wielu pokoleń, oprócz Polaków, zamieszkują tu Tatarzy, a do czasu II wojny światowej znaczny procent lokalnej społeczności stanowili Żydzi. Osadnictwo żydowskie rozwinęło się w Suchowoli w XVIII w. W czasie okupacji niemieckiej w okresie II wojny światowej utworzono w mieście getto (byli tu zwożeni również Żydzi z Dąbrowy, Korycina, Sztabina, Janowa, Nowego Dworu i Lipska). Większość poniosła śmierć w obozie zagłady w Treblince.

Dzielnica żydowska ukształtowała się w południowo-wschodniej części miasta, gdzie zbudowano główną bożnicę, spaloną podczas ostatniej wojny przez Niemców. Była to przepiękna drewniana barokowa świątynia, powstała prawdopodobnie na przełomie XVIII-XIX w. Największe skupisko domów i placów żydowskich usytuowane było wokół rynku. W północno-wschodnim narożniku rynku zlokalizowano drugą bożnicę, zwaną nową (Święty Ha Kodesz Beth Midrasz) i zachowaną do czasów współczesnych w nieco zmienionej formie. To murowany budynek z połowy XIX w. przy ul. Augustowskiej. Na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, obecnie nieużytkowany. W czasie okupacji przerobiony na magazyn, po wojnie – przebudowany nieznacznie na potrzeby szkolne. W sąsiedztwie znajduje się murowany budynek dawnej szkoły żydowskiej, pochodzący z lat 20. XX w., który po rozbudowie obecnie pełni rolę zespołu szkół.

Jak głosi legenda, w roku 1775 nadworny astrolog i kartograf króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, niejaki Szymon Antoni Sobiekranski, przybył do Suchowoli wraz ze sprzętem mierniczym. Następnie połączył na mapach liniami prostymi najbardziej odległe punkty Europy, tzn. Przylądek św. Wincentego w Portugalii z miejscem na Uralu, uważanym za granicę Europy z Azją oraz przylądek Matapan w Grecji z cyplem Persanger w Norwegii. Te dwie proste przecięły się w Suchowoli. Miejsce uznane wiele lat temu za środek Europy upamiętnia dzisiaj głaz w parku z herbem miasta. Element kompozycji uzupełnia od 1993 r. fragment ołtarza papieskiego, tzw. Łuk papieski, który był ustawiony w czasie mszy św. odprawianej przez papieża Jana Pawła II w Białymstoku w 1991 r. na lotnisku w Krywlanach.

Suchowola jest również kojarzona z postacią księdza **Jerzego Popieluszki**, który urodził się w pobliskiej wsi Okopy. W Suchowoli znajduje się pomnik oraz Izba Pamięci na ul. Plac Kościuszki 3a, przy kościele, na rogu między ul. Świętojańską a ul. Sportową, poświęcona kapłanowi (od 1986 r.) Zwiedzanie Izby możliwe jest po uprzednim kontakcie z kancelarią parafialną (tel. 85 7124 128 lub 605 237 607, kancelaria czynna w dni powszednie w godz. 7.00-8.00 i 16.30-17.30). Pierwszy kościół w Suchowoli wybudowano z drewna w 1791 r. Z czasem kościół okazał się zbyt szczupły dla rozrastającej się parafii, w XIX w. wierni podjęli starania o wybudowanie nowej świątyni. Zamówiono projekt u grodzieńskiego architekta Jakuba Fordona i po otrzymaniu pozwolenia od władz carskich rozpoczęto w 1879 r. budowę świątyni.

W 1885 r. kościół został poświęcony. Konsekracja kościoła nastąpiła dopiero w 1905

r., dokonał jej biskup wileński Edward Ropp. W początkach XX w. przebudowano fasadę kościoła. Podczas II wojny światowej cofający się Niemcy 28 lipca 1944 r. wyburzyli front kościoła, aby jego wieże nie posłużyły Rosjanom za punkt obserwacyjny. Spłonęło wówczas archiwum parafialne. Dopiero w 1947 roku przystąpiono do generalnego remontu. Cała elewacja wraz z wieżami została wykonana według nowego projektu warszawskiego architekta Andrzeja Boni. Fasada świątyni inspirowana jest jezuicką architekturą późnego baroku.

We wnętrzu kościoła znajdują się 3 drewniane neobarokowe ołtarze z końca XIX w. Z tego okresu pochodzą także figury św. Grzegorza Wielkiego, papieża i św. Augustyna oraz prawdopodobnie obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, umieszczone w ołtarzu głównym. Jednym z najcenniejszych zabytków jest XVIII-wieczna ambona pokryta płaskorzeźbami przedstawiającymi m.in. różaniec, księgę i psa z pochodnią w pysku. Pochodzi ona ze świątyni w pobliskich Karpowiczach, którą opiekowali się krasnoborscy dominikanie. Symbole umieszczone na ambonie odwołują się do ikonografii dominikańskiej.

W Suchowoli można odnaleźć także ludność tatarską i miejsca propagujące kulturę tatarską.

Początki osadnictwa tatarskiego w Suchowoli wiążą się ze znalezieniem się części terenów Sokólszczyzny po III rozbiórce pod panowaniem pruskim. W 1795 roku pułkownik tatarski Janusz Murza Tuhan-Baranowski zwrócił się do króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II o opiekę nad szlachtą tatarską i zapewnienie jej środków do życia poprzez umożliwienie pełnienia służby wojskowej i utworzenie pułku Tatarów pozostającego na żołdzie królewskim. Ostatecznie propozycja została przyjęta przez króla i w listopadzie 1796 r. zapadła decyzja o odsadzeniu 45 rodzin tatarskich w Suchowoli nad Biebrzą. Umowę o osadnictwie podpisał płk Janusz Baranowski i major Aleksander Ułan, który został dowódcą stacjonującego w Suchowoli szwadronu. Szefem garnizonu w tym mieście był major wojsk pruskich von Goll.

Przed drugą wojną światową w Suchowoli mieszkało kilka rodzin tatarskich. Po drugiej wojnie światowej, w wyniku migracji ludności do ówczesnego województwa białostockiego przybyło wielu Tatarów z Białorusi. Kilkanaście rodzin osiedliło się w Suchowoli.

Do dziś Tatarzy kultywują religię swoich przodków w tutejszym domu modlitwy, który po remoncie zyskał nazwę Tatarskiego Centrum Kultury Islamu (ul. Goniądzka 2). Na parterze budynku mieści się część sakralna, zaś pierwsze piętro to część wystawowa. Na poddaszu ulokowane zostały pomieszczenia mieszkalne. Na działce znalazł się także ogród z fontanną. Centrum należy do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, najstarszej organizacji religijnej polskich wyznawców islamu. Kontakt w sprawie zwiedzania: tel. (+48) 884 005 556, godziny otwarcia: 10.00-18.00, (dane ze strony oficjalnej Muzułmańskiego Związku Religijnego: <http://mzr.pl/centra-i-domy-modlitwy/>)

Od 2018 r. działa tu **Centrum Trzech Kultur** (pl. Kościuszki 14, kontakt w sprawie zwiedzania: tel. 607 970 213. Na piętrze CTK zorganizowane zostały sale wystawowe poświęcone kulturze polskiej, żydowskiej i tatarskiej. W budynku znajduje się również punkt informacji turystycznej oraz poczekalnia dla pasażerów autobusów.

Początkiem obecnej **Kuźnicy Białostockiej** była rudnia (miejsce wytopu żelaza z rud darniowych), założona nad rzeczką Łosośną. Wskazuje na to nazwa – kuźnicami nazywano piece do wytopu. Na polecenie królowej Bony w początkach XVI w.

założono miasto Kuźnica, między innymi ze względu na coraz aktywniej rozwijającą się drogę z Grodna do Knyszyna i Tykocina. Miasto w 1546 roku otrzymało prawa miejskie magdeburskie. W 1545 r. Zygmunt August ufundował kościół katolicki. W 1679 roku miasto miało rynek i cztery ulice. Od XVII wieku osiedlała się tu ludność żydowska, która do II wojny światowej stanowiła prawie połowę mieszkańców. Pomimo korzystnego położenia nad spławną rzeką i przy linii kolejowej Warszawa-Petersburg, miasteczko nie rozwinęło się w większy ośrodek. Podczas wojny polsko-bolszewickiej 1919–1921 pod Kuźnicą toczyły się zacięte boje. Zniszczenia wojenne spowodowały w 1921 odebranie miejscowości praw miejskich. W 1941 roku na skutek nalotu niemieckiego spłonęło 90% miejscowości, w tym dzielnica żydowska. Wszystkie te wydarzenia spowodowały, iż w Kuźnicy nie ma zbyt wiele do pokazania. Obecny murowany kościół zbudowano w latach 1860-1864. Nadano mu wezwanie Opatrzności Bożej (wcześniejsza świątyni była pw. Niepokalanego Poczęcia NMP). Autor projektu jest nieznan. Wznoszono go z kamienia polnego i częściowo z cegły. Został mocno zniszczony podczas II wojny. Po odbudowie zachowało niewiele oryginalnych elementów. Cmentarz żydowski znajduje się na wzgórzu nad rzeką Żwegrą.

Kuźnica i okolice

W miejscowości znajduje się przejście drogowe i kolejowe polsko-białoruskie. Od roku zwiedzanie najbliższych nam terenów Białorusi jest znacznie ułatwione dzięki przepustce turystycznej. Od 1 stycznia 2018 r. obowiązują nowe regulacje dotyczące ruchu bezwizowego w celu turystycznym na Białoruś. Strefa bezwizowa, oprócz podróży przybyłych przez port lotniczy Mińsk, objęła Park „Kanał Augustowski” i przyległe do niego tereny (tj. Grodno i rejon grodzieński) oraz Strefę turystyczno-rekreacyjną „Brześć”. Maksymalny okres pobytu w celu turystycznym w wyżej wydzielonych strefach ruchu bezwizowego wynosi 10 dni. Przepustkę można wykupić samodzielnie, choć warto skorzystać z lokalnego biura, które ma spore doświadczenie w załatwianiu formalności, związanych z wyjazdem na Białoruś. Uwaga! Pomimo wprowadzenia strefy bezwizowej do przekroczenia granicy i wyrobienia przepustki wymagane jest posiadanie ważnego paszportu.

W Sokółce działa biuro „Beta” zajmujące się organizacją wycieczek oraz przepustek na teren Białorusi. Czynne od poniedziałku do piątku w godz 8.30-16.00 na ul. 1 Maja 3. Kontakt: +48 505 117 356, +48 533 419 283. W Białymstoku większość biur podróży oferuje usługę pomocy w załatwieniu formalności przekroczenia granicy.

W pobliżu Kuźnicy, w **Łosośnie Małej** (dojazd z drogi krajowej nr 19) znajduje się modrzewiowy dwór, wybudowany w latach 1720-22 przez Zygmunta Bouffała. Jest to jeden z dwóch, który przetrwał na Sokólszczyźnie do naszych czasów i jedyny stojący w terenie. Po powstaniu listopadowym majątek został skonfiskowany rodzinie przez władze carskie i przekazany w ręce generała Sytinowa, który przebudował dwór w stylu drewnianej dachy. W 1902 roku majątek odkupiła rodzina Syrokomli – Bilminów. W latach 1920. przeprowadzili oni gruntowny remont i przywrócili mu pierwotny wygląd. Ostatnim właścicielem przed II wojną światową był Stanisław Bilmin, major, uczestnik wojny 1920. Zginął zamordowany w Katyniu w 1940 roku. Jego żona została wyrzucona z budynku, skonfiskowanego przez wojsko radzieckie. Po wojnie rodzina była szykanowana, a majątek w większości utracił. Dawna właścicielka zamieszkała w części budynku, gdzie doglądała dworu aż do śmierci. W latach 1960-64 przeprowadzono gruntowny remont dworu i urządzono stanicę PTTK. Rodzina formalnie odzyskała zrujnowany budynek w 1994 roku i stopniowo go remontuje.

Obejrzenie budynku jest możliwe po uzyskaniu zgody właścicieli, mieszkających w domu w pobliżu dworu. Nad rzeką Łosośną przy drodze na Czuprynowo, znajduje się murowany młyn. Jest to pozostałość zniszczonego po roku 1919 majątku Łosośna Wielka, również własności rodu Bouffałów. Budynek pochodzi z końca XVIII w.

Przy szosie Sokółka - Kuźnica, skręcając w stronę wsi **Wołkusze**, na wzniesieniu w pobliżu strumienia zobaczymy ciekawą kapliczkę. Przypominająca słup, murowana kapliczka ma wysokość około 4 metrów, przykryta jest czterospadowym daszkiem, krytym czerwoną dachówką, zwieńczonym metalowym krzyżem. Kapliczka według niektórych podań to pruski słup graniczny, inne mówią o miejscu pochówku żołnierzy napoleońskich. Najbardziej wiarygodna wydaje się jednak inna historia: w wydawnictwie z końca XIX w. poświęconym wspomnianej rodzinie Bouffałów, jest informacja, iż jest to kapliczka postawiona na miejscu cerkwi wybudowanej przez Wasila Doroszkiewicza Bouffała. Wiadomo również, że kiedyś istniała Wołkuska Ikona Matki Bożej, która przyciągała mieszkańców z całej Grodzieńszczyzny. Kapliczka wymaga pilnego remontu.

Kundzin to niewielka, malownicza wieś, przez okolicznych mieszkańców kojarzona głównie z dzikimi kąpieliskami w zbiornikach wodnych pod dawnych żwirowniach. Dojeżdża się do niej z drogi Sokółka – Kuźnica Białostocka. Nazwa miejscowości pochodzi od bojara Piotra Kundy, który otrzymał tu przed 1507 rokiem nadanie ziemskie. Później był własnością władców Polski. Polowali tu królowie, m.in. Zygmunt August i Stefan Batory. Ten ostatni w czasie polowania pod Kundzinem zaniemógł i wkrótce zmarł w niedalekim Grodnie. W XVII w. Kundzin został nadany jezuitom w Grodnie. Po kasacie zakonu dobra znalazły się w rękach Bouffałów, właścicieli niedalekiej Łosośnej i Wołkusza. W XIX w. Kundzin należał do rosyjskiej rodziny Kuźminów. W II poł. XIX w. właścicielami Kundzina byli Gąssowscy. Po wojnie w dawnym majątku założono PGR. Niestety do naszych czasów nie zachowały się dawne zabudowania dworskie.

Na wzniesieniu przy drodze znajduje się kościół p.w. Narodzenia NMP z 1856 r. Pierwszy, drewniany kościół powstał w miejscowości już w 1562 roku. Ufundował go król Zygmunt August. Budowla powstała na potrzeby dworu. Następnie Zygmunta III Waza uposażył parafię w ziemię i przekazał ją jezuitom. To oni przed 1655 rokiem zbudowali tu nowy kościół, który przetrwał do połowy XIX wieku. Budowę nowej świątyni rozpoczęto w 1851 roku. Wszystko dzięki staraniom ks. Ignacego Jaworowskiego, który uzyskał pozwolenie gubernatora grodzieńskiego. Świątynię z dołączoną do prezbiterium półkolistą zakrystią i dwukondygnacyjnym członem wieżowym, z zastosowaniem detali neorenesansowych, wzniesiono z kamienia polnego. Przed II wojną światową została rozbudowana o kaplicę oraz nową zakrystię. Przy kościele znajduje się cmentarz, na którym można odnaleźć kilka ciekawych XIX w. nagrobków, m.in. oryginalny w formie nagrobek rodziny Gąssowskich z 1896 r. Możemy tu również znaleźć tablicę-pomnik poświęcony Stefanowi Batoremu.

Krynki i okolice

Krynki to chyba najciekawsze miasteczko Sokólszczyzny z burzliwą historią i imponującą wielokulturową tradycją w tle. Prawdopodobnie początek miejscowości dał dwór książęcy, zbudowany nad rzeką Krynką przed 1429 r. Spotkali się tu w 1434 r. Władysław Jagiełło z wielkim księciem litewskim Zygmuntem Kiejstutowiczem. Spotkanie odnowiło i zacieśniło unię Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną Polską. Krynki odwiedził również Aleksander Jagiellończyk. Już w 1509 r. osada nazywana była miastem, chociaż pełne prawa magdeburskie otrzymała w 1569 r. W tym okresie na terenie miasta, oprócz dworu królewskiego, istniało 14 ulic. Pożar w 1775 r. tak bardzo zniszczył Krynki, że rozplanowano je prawie w całości od nowa – za czasów działalności w ekonomii grodzieńskiej Antoniego Tyzenhauza. Miasto budowano na planie gwiazdy, w której centrum znajdował się sześcioboczny rynek z promieniście rozchodzącymi się ulicami, przy których rozmieszczono poszczególne siedliska. Wokół biegła sześcioboczna ulica okrężna, tuż za nią na osi jednej z ulic usytuowana była cerkiew, a na osi innej z ulic bożnica. Na rynku miał stać ratusz. Miasto łączyła z zespołem dworskim i kościołem ulica Kościelna. Gwiazdzisty rynek po dziś dzień jest jedną z ciekawostek, przyciągającą tu turystów, mimo jego przekształcenia w wyniku zniszczeń wojennych i przebudowy centrum po wojnie. Warto tu zaznaczyć, że jest jedynym w kraju i z przymrużeniem oka przyrównywany do ronda Etoile w Paryżu.

Krynki były miasteczkiem w znacznej mierze zamieszkanym przez ludność żydowską. Żydzi osiedlili się w Krynkach od wieku XVII. W 1662 r. od króla Władysława IV uzyskali przywilej na budowę synagogi, mykwy i założenie cmentarza, a także na kupowanie placów i budowanie domów w mieście, oraz na prowadzenie działalności handlowej i produkcję alkoholu, co w znaczący sposób wpłynęło na gospodarce ożywienie Krynek. W 1687 r. w Krynkach odbyła się jedna z sesji Sejmu Żydów Litwy, co świadczyć może o dużym znaczeniu miasta w tym okresie. W drugiej połowie XVIII w. ludność żydowska stanowiła przeważający odsetek mieszkańców, a tutejsza gmina była jedną z najliczniejszych w tej części kraju. W 1756 r., po pożarze drewnianej bożnicy, zbudowano tzw. synagogę główną, najcenniejszą spośród kilku bożnic miasteczka. Obiekt wykonano w stylu klasycystycznym z granitowych ciosów z głazów narzutowych. Synagoga miała dwie kondygnacje, była otynkowana i podpiwniczona. Całkowita jej kubatura wynosiła 7400 m sześciennych. Bożnica została wysadzona przez Niemców w 1944 r. Pozostały potężne mury, a kolejną próbę wysadzenia podjęto w 1971 r. na polecenie władz z powodu rzekomej groźby zawalenia ruin. Po dziś dzień widoczne są pozostałości kamiennych fundamentów.

W latach zaborów, pomimo niesprzyjającej sytuacji politycznej, głównie za sprawą żydowskiej społeczności miasta Krynki rozwijały się jako ośrodek przemysłu włókienniczego i skórzanego. W 1827 r. Josif Gieśl założył w Krynkach pierwsze manufaktury włókiennicze, zaś wkrótce potem w mieście działało już kilkanaście niewielkich zakładów przemysłowych (głównie garbarni). Lokalni przedsiębiorcy i kupcy produkowali na rynki zbytu w środkowej Rosji i Niemczech, przyjmując m.in. intratne zamówienia na dostawy dla armii. Rozwój przemysłu w mieście przyczynił się do znaczącej fali migracji zarobkowej do Krynek ubogiej ludności z Litwy i Białorusi. Pod koniec XIX w. w Krynkach mieszkało już ok. 5000 osób, z czego ok. 85% stanowili Żydzi.

Szybki rozwój miasta zahamowały trzy wielkie pożary, jakie miały miejsce w 1879, 1882 i 1887 r., na skutek których zniszczona została znaczna część miasta, w tym

także działające tam fabryki i zakłady przemysłowe. Spowodowało to utratę znaczenia Krynek jako ośrodka przemysłowego na rzecz szybko rozwijającego się pobliskiego Białegostoku.

Rozwoju przemysłowemu pod koniec XIX w. towarzyszył rozwój ruchu robotniczego. W styczniu 1905 r. działacze partii robotniczych zorganizowali strajk zakończony krótkotrwałym przejściem przez demonstrantów władzy w mieście. Strajkujący robotnicy ogłosili powstanie „republik kryneckiej”, która utrzymała się przez kilka dni. Na początku lat dwudziestych XX w. Żydzi stanowili ok. 67% populacji Krynek, a żydowscy przedstawiciele współtworzyli tron rady miasta. Żydzi mieszkali w centrum miasteczka, a zwłaszcza w jego części zwanej „Kaukazem”. Była to wyodrębniona część dzielnicy żydowskiej, zamieszkała głównie przez żydów przybyłych z Imperium Rosyjskiego (dlatego też nazwa „Kaukaz” określająca osadników ze wschodu). Część Żydów mieszkała też w północnej części miasta, w okolicach cmentarza żydowskiego. W tym okresie działało tu pięć bóżnic i dwa chasydzkie domy modlitwy. Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, 28 czerwca 1941 r., miasto zostało zajęte ponownie przez Niemców. Zdeprawowali oni i spalili kryńskie synagogi i domy modlitwy. Dzielnica żydowska, ciasno zabudowana drewnianymi domami, niestety spłonęła doszczętnie podczas bombardowania. Ludność żydowska została przez Niemców zamknięta w getcie, później wywieziona do obozów zagłady i tam zamordowana. Po wojennych zniszczeniach i zagładzie żydowskich mieszkańców miasta Krynki podpadły i utraciły prawa miejskie w 1950 roku. Odzyskały je dopiero w 2009 roku. Obecnie miejscowość kojarzy się głównie z produkcją wody mineralnej o charakterystycznej nazwie „Krynka”. W miasteczku istnieje jeden odwiert studni artezyjskiej, który jest ogólnie dostępny i znajduje się na ulicy Granicznej.

Co dziś możemy obejrzyć w Krynkach? Bożnica tzw. Kaukaska, powstała w połowie XIX w. Charakteryzuje się czterospadowym dachem, nieregularnym rozmieszczeniem okien wykończonych półkolistymi zwieńczeniami oraz ozdobnymi gzymsami. Obecnie jest wykorzystywana przez Gminy Ośrodek Kultury. Bożnica słonimskich Chasydów znajduje się przy ulicy Czystej. Została wzniesiona w XIX w. Jest to budynek dwukondygnacyjny z półokrągłymi oknami. Kiedyś mieściła się tu także szkoła religijna, dziś jest to opuszczony magazyn gospodarczy i powoli niszczeje. Blisko ulicy Garbarskiej są pozostałości Wielkiej Synagogi. Uwagę turystów przyciągają także cmentarz żydowski z okresu od XVII do XX w. Jest to jeden z najstarszych i największych zachowanych na Podlasiu.

Kościół pod wezwaniem św. Anny przy ulicy Kościelnej, zbudowany w stylu gotyckim według projektu znanego architekta Stefana Szyllera, poświęcony w 1913 r., zachował swój kształt do dziś. Dwie strzeliste wieże, podłużne witrażowe okna, trzy dębowe ołtarze oraz 15 – głosowe organy nadają niezwykle charakter tej świątyni. Dzwonnica przy kościele św. Anny powstała pod koniec XIX w. Ma ona kształt bramy i została wzniesiona w stylu neogotyckim. W swoim wnętrzu mieści dwa dzwony: jeden mniejszy z roku 1713 i drugi większy z 1925 r. Znajduje się w nietypowym miejscu – za kościołem, gdyż jest starsza niż murowana świątynia.

Cerkiew prawosławna pw. Narodzenia NMP mieści się tuż przy rondzie. Jest zbudowana w stylu eklektycznym z przewagą cech neoromańskich i bizantyjskich, pochodzi z 1864 roku.

Dwór królewski w Krynkach istniał od początku XV w. i była to prawdopodobnie siedziba reprezentacyjna. Historia założenia w nowym miejscu, nazwanym Świsłocz

(nad rzeczką Krynka, będącą dopływem Świsłoczy), zaczęła się około 1560 r. i początkowo był to tylko folwark gospodarczy. Dopiero po rozebraniu dworu w mieście w II połowie XVII w. przeniesiono funkcje mieszkalne i administracyjne do folwarku w Świsłoczy. Kolejny pożar miasta prawdopodobnie nie dotknął rezydencji, bo funkcjonowała ona niezmiennie do początku XIX w.

W 1831 lub 1832 r. część majątku Krynki zakupił Jan de Virion, gorący patriota pochodzący ze spolszczonej rodziny francuskiej. Po Janie de Virion majątek przejął jego syn Włodzimierz de Virion. Rozbudował on gospodarstwo, chociaż borykał się z dużymi trudnościami finansowymi. Podczas I wojny światowej pałac de Virionów i część zabudowy gospodarczej została zniszczona. Pałacu już nie odbudowano, natomiast po 1920 r. postawiono w północno-zachodnim narożniku dawnych ogrodów użytkowych rządówkę pełniącą funkcje dworu. Obok niej zbudowano kilka budynków hodowlanych i magazynowych.

W czasie II wojny światowej założenie dwukrotnie zajmowane było przez Rosjan, a w latach 1941-1944 pozostawało pod zarządem niemieckim. Podczas działań frontowych zniszczeniu uległy wszystkie budynki dworskie z wyjątkiem rządówki. Równie mocno zniszczony został park. Dewastacja drzew kontynuowana była po wojnie przez lokalnych mieszkańców. W 1970 r. w obiekcie postanowiono umieścić bazę maszynowo – paliwową PGR, do czego na szczęście nie doszło. Obecnie malowniczy dawny park z pozostałościami fundamentów jest terenem rekreacyjnym i spacerowym. Aby tam się dostać, należy od ronda w centrum Krynek skręcić w ulicę Kościelną. Park oraz miejscowy zalew znajdują się nieopodal, po prawej stronie drogi, niedaleko kościoła Św. Anny.

Jednym z najpopularniejszych szlaków turystycznych Podlasia jest **Szlak Tatarski**. Dzięki temu wielu turystów decyduje się na wędrowkę po Sokólszczyźnie. Początki tworzenia szlaku to lata 70. XX w., wówczas w czasie trwania Orientów Sokólskich organizowanych przez Sokólski Ośrodek Kultury– (spotkania mającego na celu popularyzację wiedzy o Tatarach Polskich) obchodzono 300-lecie osadnictwa tatarskiego na Podlasiu. Z tej okazji wytyczono szlak turystyczny, który biegł od Sokółki do Bohonik a następnie do Kruszynian. W tych miejscowościach wystawiono z tej okazji głazy upamiętniające osadnictwo tatarskie (w Sokółce znajduje się w parku w centrum). Dziś Szlak ma kilka wariantów długości. My opiszemy najważniejsze miejsca na Sokólszczyźnie związane z Tatarami Polskimi. Od możliwości czasowych, chęci i sił turyści natomiast zależy, co tak naprawdę z oferty tej wybierze.

Skąd Tatarzy na Podlasiu? Pierwsi osadnicy tatarscy pojawili się na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego na przełomie XIV i XV w. Szczególnie za panowania Wielkiego Księcia Witolda napłynęła spora ilość osadników z terenów Złotej Ordy, uciekających przed wojną domową rozdzierającą państwo powstałe na bazie państwa mongolskiego. Największe skupiska tej ludności znajdowały się w pobliżu dużych ośrodków, np. Wilna, Grodna, Trok, Słonima. Na terenie Sokólszczyzny ludność ta przybyła dopiero w wieku XVII. Było to osadnictwo o charakterze wojskowym. W tym okresie wojny Jan III Sobieski wzmacniał swoje wojska oddziałami tatarskimi służącymi za żołąd. Z powodu braku wypłaty tegoż, część z żołnierzy tatarskich podniosła bunt i przyłączyła się do wojsk tureckich. W 1674 r. król ponownie wcielił do swego wojska Tatarów, niedługo później ogłoszono amnestię dla zbuntowanych muzułmanów i potwierdzono im wcześniejsze prawa i przywileje. Obiecano również wynagrodzenie za zaległy żołąd w postaci nadań ziemskich w dobrach stołowych. Na

mocy przywileju z 1679 r. osadzono ich we wsiach trzech ekonomii królewskich: brzeskiej, kobryńskiej i grodzieńskiej, w ten sposób w miejscowościach pod Sokółką: Bohonikach, Kruszyńnianach, Malawiczach Górnych, Drahlach znaleźli się wyznawcy islamu. Poza otrzymaną na własność ziemią Tatarzy zostali zobowiązani do służby wojskowej.

Stały Dział Tatarski zorganizowany w **Muzeum Ziemi Sokólskiej** jest zasługą działań wielu społeczników, oraz samej grupy Tatarów Polskich zamieszkujących do dziś te tereny. Szczególnie zasłużoną osobą w tworzeniu muzeum był wywodzący się z tej społeczności Maciej Konopacki. Do dziś Dział Tatarski prezentuje zgromadzone i udostępnione przez rodziny tatarskie pamiątki. Szczególnie na uwagę zasługują zabytki piśmiennictwa: duajki, hramotki, chamaity – różne formy pism modlitewnych tatarskich. Oprócz ogólnych informacji na temat historii i kultury tatarskiej, znajdziemy tu pamiątki po przedstawicielach społeczności tatarskiej, m.in. Józefie Jasińskim, Dżennet Dżabagi-Skibniewskiej. Można uzyskać tu informację o szlaku i jego atrakcjach dzięki działającemu w muzeum Punktowemu Informacji Turystycznej.

W 1679 roku w miejscowości **Bohoniki**, na mocy przywileju króla Jana III Sobieskiego osiedleni zostali tatarscy żołnierze oddziałów rotmistrza Bohdana Kieńskiego i Gazy Sieleckiego. Obecny meczet prawdopodobnie jest kolejnym, postawionym w Bohonikach. Budowany był przez lokalnych majstrów, którzy przy stawianiu budynku oparli się na tradycji drewnianego budownictwa sakralnego, dostosowując je do wymogów wyznawców Islamu. Usytuowana pośrodku wsi zabytkowa świątynia muzułmańska pochodzi z końca XIX w. Jest czynnym miejscem modlitwy, opiekuje się nim Muzułmańska Gmina Wyznaniowa w Bohonikach. Orientowany jest w kierunku południowo – wschodnim (w kierunku Mekki). Budynek wykonany był przez nieznaną z nazwiska majstrów, założony na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu o wymiarach 11,3 m na 7,8 m. Składa się z trzech pomieszczeń: małej sieni, oraz sal kultowych - męskiej i kobiecej. W ścianie działowej pomiędzy salą męską i kobiecą znajduje się ażurowy prześwit. Od południowej strony znajduje się mała dobudówka – tzw. mihrab, orientowany w kierunku Mekki. Cmentarz muzułmański (mizar) znajduje się na końcu wsi. W 2012 roku, podobnie jak meczet w Kruszyńnianach, meczet w Bohonikach został uznany za Pomnik Historii Polski. Zwiedzanie meczetu – Eugenia Radkiewicz, tel. 85 711 91 71. Restauracja z przysmakami kuchni tatarskiej w Bohonikach: Zajazd „U Mahmeda”, Bohoniki 23, 16-100 Bohoniki, tel. 667 037 691.

Zbacząc odrobinę ze Szlaku Tatarskiego w kierunku granicy, można napotkać kilka ciekawostek. W miejscowości Knyszewicze znajduje się nietypowy cmentarz z niezwykłym kamiennym krzyżem na szczycie pagórka, otoczony pojedynczymi kamieniami. Krzyż, ze względu na swoje oryginalne kształty może być określany mianem baby kamiennej. Jest to prawdopodobnie pozostałość cmentarza cholerycznego z XVIII wieku, chociaż według legendy powtarzanej przez okolicznych mieszkańców mógł pochodzić z okresu wojen szwedzkich. Zaskoczyć zmoże też kierunkowskaz z napisem Palestyna. Znajduje się on przy drodze z Malawicz do Bilmin i Klimówki. Kolonia Palestyna jest śladem po istniejących na tym terenie wsiach żydowskich, zasiedlonych w XIX wieku. Na terenie Sokólszczyzny były ich trzy: Palestyna, Kolonia Chanan i Kolonia Izaaka. Tylko ostatnia z nich przetrwała do II wojny światowej – jej żydowscy mieszkańcy trudnili się między innymi ogrodnictwem, sadownictwem i pszczelarstwem. Po zajęciu tych ziem przez wojsko niemieckie, mieszkańcy Kolonii Izaaka zostali wywiezieni do obozów zagłady, a wieś została zniszczona. Po zmianie granic jej pozostałości znalazły się w pasie nadgranicznym po stronie Białorusi.

Wieś **Kruszyniany** powstała w I poł. XVI w. w ramach przeprowadzonej przez królową Bonę pomiaru włócznej. W 1679 została ona nadana rotmistrzowi chorągwi tatarskiej Samuelowi Murzie – Krzeczowskiemu. Meczet w Kruszynianach wybudowany został w pobliżu mizaru (cmentarza), na którym znaleźć można nagrobki już z roku 1744. Obecna świątynia pochodzi prawdopodobnie z końca XVIII wieku. Podobnie jak meczet w Bohonikach, budowany był przez lokalnych majstrów. Swym kształtem nawiązuje do okolicznych kościołów z dwiema wieżami. Zbudowany jest na planie prostokąta, oszalowany i pomalowany na ciemnozielony kolor (zieleń to kolor islamu). Od strony północnej budynek zdobią dwie wieże. Na dachu stoi trzecia (nieco mniejsza od pozostałych) wieżyczka bez okien, przesunięta jest nieco w kierunku mihrabu. Wieżyczki zwieńczone są półksiężycem na szczycie. Wnętrze podzielone jest na dwie części: dla kobiet i mężczyzn. Analogicznie do meczetu bohonickiego podłoga jest wyścielana dywanami (obuwie zostawia się w przedsiönku), a ściany zdobią muhiry (teksty koraniczne).

Zwiedzanie meczetu jest możliwe przez cały rok. Od maja do końca września od godz. 9.00 do 19.00. W pozostałych miesiącach, przed przyjazdem należy telefonicznie umówić się z przewodnikiem-administratorem meczetu pod numerem telefonu 502 543 871 – Dżemil Gembicki. W miejscowości znajduje się Centrum Edukacji i Kultury Muzułmańskiej ze stałą ekspozycją poświęconą Tatarom Polskim.

Przysmaki tatarskie w Kruszynianach:

Restauracja „Tatarska Jurta”, Kruszyniany 58, 16-120 Krynki, kontakt: 85 749 49 52, 606 603 760, Zajazd Tatarski „Na końcu świata”, Kruszyniany 32, 16-120 Krynki, kontakt: 796 944 285

Obok Szlaku Tatarskiego znajduje się **Szlak Ekumeniczny**, upamiętniający zróżnicowanie religijne i kulturowe regionu. Szlak liczy około 5 km i rozpościera się wokół zbiornika wodnego Ozierany. To zespół pomników, kapliczek i krzyży. Znajdziemy na nim niepowtarzalne rzeźby i legendy, np.: Diabła Kuwasa w kamieniu, Dziewannę w drewnie, Lasowida, kapliczkę św. Eustachego. Każda z atrakcji jest opatrzona dwujęzyczną tablicą informacyjną, z której można zacerpnąć nieco wiedzy na temat religii osób zamieszkujących te tereny oraz zapoznać się z ciekawymi legendami. Najważniejszy punkt na Szlaku Ekumenicznym to Góra Ekumeniczna. Jest to wzgórze, na którym widnieją symbole religijne związane z ziemią podlaską: krzyż katolicki i prawosławny, kamienny ołtarz, i nieco obok, muzułmański kamień ze znakiem półksiężyca. Po szlaku można poruszać się pieszo, rowerem lub autem. Po prawej stronie – ok. 2 km przed miejscowością Kruszyniany na trasie Białystok - Kruszyniany znajduje się także punkt widokowy Kosmata Góra.

Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej im. prof. Witolda Sławińskiego, z siedzibą dyrekcji w Białym Dworcu w Supraślu, został powołany do istnienia w 1988 roku. Jest największym obszarem chronionym województwa podlaskiego (pow. 744,47 km²) i jednym z największych tego typu obiektów w Polsce. Największe walory Puszczy Knyszyńskiej to drzewostany, dominującym gatunkiem jest sosna zwyczajna. Cechy charakterystyczne puszczy to także: urozmaicona rzeźba terenu, liczne źródłiska, interesujące zespoły roślinne oraz bogaty świat ptaków. Można tu spotkać oprócz cennych gatunków roślin liczne źródła. Mieszkańcami Parku są żubry, jelenie, wilki, lisy, rysie i wiele innych zwierząt. Liczne fragmenty dobrze zachowanych naturalnych lasów stwarzają dogodne warunki do bytowania tych drobnych ssaków, gdzie indziej już nie spotykanych. Na obszarze Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej znajdują się

przygotowane i dobrze oznaczone liczne szlaki turystyczne. Nie brakuje dodatkowych atrakcji. Jedną z nich jest **Arboretum w Kopnej Górze im. Powstańców 1863 r.** w Nadleśnictwie Supraśl ul. Podsupraśl 8, 16 – 030 Supraśl. Powstało w 1988 r., jest to rodzaj ogrodu botanicznego z parkiem leśnym o powierzchni ok. 26 ha, pełniącego funkcje edukacyjne. Nazwa wiąże się z chęcią upamiętnienia wydarzeń i bohaterów powstania na terenie dzisiejszej puszczy. Jest to znakomite miejsce na rodzinny spacer. Kompleks leśny z różnorodnymi gatunkami drzew i krzewów urozmaicającą ogródki skalne i różane, na przełomie maja i czerwca zachwycają szczególnie kwitnące rododendrony. Dla spacerowiczów zapewnione są wiaty oraz miejsca odpoczynku. Wejście na teren Arboretum jest bezpłatne. Ogród dostępny jest w okresie od 1 kwietnia do 30 września w godzinach 9.00-19.00 we wszystkie dni tygodnia.

Przy Arboretum w Kopnej Górze funkcjonuje **Małe Muzeum Historii Puszczy Knyszyńskiej**. Wystawę można obejrzeć po wcześniejszym kontakcie telefonicznym (kontakt w godzinach od 7.30 – 15.30 od poniedziałku do piątku po numerem +48 782 620 848). Obok arboretum (przy trasie na Supraśl) znajduje się **cmentarz Powstańców Listopadowych**. W 2013 r. spoczęły tu szczątki powstańców, którzy zginęli w bitwie pod Sokołdą 7 lipca 1931 r.

Kolejną atrakcją w pobliżu Arboretum (trasa Supraśl – Krynki) jest **Silvarium w Poczopku**. Jest to spaniałe miejsce do wypoczynku z dziećmi (patrz. Atrakcje dla dzieci)

Niezwykłym miejscem w obrębie puszczy jest także **uroczysko Wierszalin** położone niedaleko wsi Stara Grzybowszczyzna, związane z działalnością proroka Ilji czyli Eliasza Klimowicza. Tu w latach międzywojennych działał niepiśmienny chłop z Grzybowszczyzny, który uznał się za wcielenie biblijnego proroka Eliasza, a później nawet został ogłoszony przez swoich wyznawców nowym Mesjaszem. Legenda i sława proroka Ilji, oraz rozwój jego kultu związane było z przemianami zachodzącymi na wsi po I wojnie światowej, z upadkiem dawnego porządku – tradycyjnej kultury ludowej. Przymusowa migracja ludności w głąb Rosji, idee rewolucyjne, przemiany gospodarcze wywołały poczucie niepewności, strachu, upadku i lęku przed końcem świata. Były impulsem do poszukiwania nowego oparcia dla złamanego światopoglądu w różnego rodzaju cudotwórcach, prorokach i apostołach nowych wiar. Legenda Eliasza Klimowicza narodziła się przypadkiem, jeszcze przed I wojną światową. Udał się on do znanego wówczas proroka-cudotwórcy Joana Kronsztadzkiego z prośbą o ratunek przed bandytą niejakim Półtorakiem, gnębiącym okoliczną ludność. Niedługo później Półtorak zginął z ręki jednego z gospodarzy, którego próbował okraść. Ludność miejscowa uznała to za cud i w ten sposób Eliasz zyskał sławę wybawiciela. Śladem jego działalności jest **cerkiew w Starej Grzybowszczyźnie**, która według wyznawców Eliasza miała „sama wyrosnąć spod ziemi”. Eliasz wybudował ją w 1930 r. dzięki pomocy ludności miejscowej, zbiórkom na kwestach oraz ze sprzedaży własnej ziemi. Cerkiew pw. Św. Jana Chrzciciela znajduje się na pagórku na północ od wsi. Dziś jest świątynią filialną parafii prawosławnej w Ostrowiu Północnym i pełni rolę kaplicy cmentarnej. Budowa rozpoczęła się prawdopodobnie jeszcze przed I wojną światową, jednak dopiero w latach 30. została ukończona. Świątynia była głównym ośrodkiem kultu proroka Ilji i miejscem masowych pielgrzymek ludności do momentu zerwania proroka z oficjalną religią prawosławną. Wtedy to prorok zamieszkał nieopodal i założył razem ze swymi wyznawcami Nowe Jeruzalem, nową stolicę świata – Wierszalin (od słowa „wierch” – wierzchołek). Miało to być miejsce, które jako jedyne ocalałe w perspektywie głoszonego przez Ilję zbliżającego się końca świata. Jaki był koniec

historii sekty proroka? Eliasz Klimowicz uznany przez bolszewików za organizatora tajnej organizacji, został wywieziony w okolice Krasnojarska, tam prawdopodobnie zmarł po 1939 r.

Dzisiaj z trzech budynków wybudowanych w miejscu Wierszalina pozostał jedynie dom proroka, oraz zabudowania gospodarcze, niedaleko także zachowały się fundamenty kolejnej świątyni, jaką miał zamiar postawić Ilja, a która wedle jego zamierzeń miała zjednoczyć wszystkich ludzi. Nadleśnictwo w Krynkach przygotowało w tym miejscu park tematyczno-historyczny upamiętniający minione wydarzenia. Dojazd do Wierszalina: teren formalnie należy do przysiółka Studzianka, oddalony jest od Grzybowskiżczyzny o 1,5 km na południe, dojazd samochodem od strony Ostrowia Północnego, przez Nowy Ostrów i Góranie, zjazd z tarasy zaznaczony jest tablicą informacyjną.

Rezerваты w Puszczy Knyszyńskiej warte zwiedzenia:

Rezerwat częściowy **Starodrzew Szyndzielski** powołano w 1990 r., w celu zachowania unikatowego fragmentu Puszczy Knyszyńskiej, porośniętego lasem sosnowo-świerkowo-dębowym. Położony na terenie Nadleśnictwa Czarna Białostocka rezerwat ma ogólną powierzchnię 79,74 ha. Na terenie rezerwatu możemy spotkać wiekowe około 120-letnie dęby. Prócz naturalnych zbiorowisk roślinnych, chroni się tu również zagrożone i rzadkie gatunki zwierząt, roślin i grzybów. Rezerwat to przyjemne miejsce na wycieczkę rowerową.

Na trasie z Białegostoku do Korycina (droga krajowa nr 8) natkniemy się po drodze na **Rezerwat Krzemianka**, który nosi swą nazwę od neolitycznej kopalni krzemienia znajdującej się w jego obrębie i źródlika (obok miejscowości Rybniki).

Sokólszczyzna dla dzieci. Na Sokólszczyźnie wiele ciekawych rzeczy mogą zobaczyć również dzieci, bardzo aktywni i wymagający odbiorcy oferty turystycznej. Niespotykanie rozległa przestrzeń, świeże powietrze, łąki do biegania, lasy do spacerów, to te powszechnie dostępne możliwości. Oprócz walorów przyrodniczych i kulturowych powoli również rozszerza się oferta atrakcji skierowana bezpośrednio dla dzieci. Praktycznie każdy punkt gastronomiczny w swoim menu uwzględnia też porcje dla najmłodszych. Kącik zabaw w restauracji staje się czymś powszechnym, jednak tutaj warto zwrócić uwagę na pewne miejsca, gdzie to dzieci czują się najważniejszymi gośćmi.

Silvarium w Poczopku – ukochane miejsce wielu małych Sokólszczan, a i pewnie ich rodziców. Jest to park edukacyjno-tematyczny, zorganizowany przez Nadleśnictwo w Krynkach. Oferuje między innymi spacer leśną tropinką, czyli poszukiwanie śladów zwierząt, sowa chatę (woliery z ptakami nocnymi), ptasi domek, park monolitów, ścieżki edukacyjne, nietypowe atrakcje jak zegar słoneczny, pionowy łańcuch, niezwykle rzeźby itp. Trzeba się przygotować na nawet 3 godziny zabawy na świeżym powietrzu, więc warto zaopatrzyć się w prowiant oraz coś do picia. Do dyspozycji turystów jest również Galeria Na Skraju Puszczy, wewnątrz której można podziwiać zwierzęta, owady i rośliny okolicznych lasów. Galeria jest czynna od 1 kwietnia do 31 października, lecz z uwagi na zmiany organizacyjne dotyczące jej funkcjonowania, więcej informacji uzyskać można pod numerami telefonów: 85-7229658, 533391059 lub na stronie Nadleśnictwa. Samo Silvarium jest otwarte bez ograniczeń czasowych. Dojazd jest bardzo prosty, parking znajduje się przy drodze z Supraśla do Krynek, na wysokości wsi Poczopek.

Przy każdym większym miasteczku oraz części wsi znajdują się place zabaw. Oferujący długą i urozmaiconą zabawę to plac zabaw w centrum Sokółki (mieści się przy ulicy Józefa Piłsudskiego, dlatego też mieszkańcy miasta pieszczotliwie nazywają to miejsce „pod Józkiem”). Warto wiedzieć, że w mieście znajduje się jedyna w powiecie pływalnia, również z nieką dla najmłodszych oraz „podwodną salą zabaw” - salką rekreacyjną dla dzieci. Pływalnia znajduje się przy ulicy Mariańskiej 31, natomiast główne wejście jest od strony parkingu przy ulicy Grodzieńskiej. W sprawie cen i godzin otwarcia proponujemy zajrzeć na stronę OSiR Sokółka. W razie niepogody warto mieć na uwadze, że jest tu też nowoczesne kino „Sokół” (plac Kościuszki 21) oraz sala zabaw dla dzieci „Odjazdowo” (ul. Norwida 4).

Od niedawna w Dąbrowie Białostockiej znajduje się ciekawy plac zabaw, uwzględniający potrzeby dzieci niepełnosprawnych.

W Korycinie, gdzie również jest miejskie kąpielisko, powstał kompleks rekreacyjny – plac zabaw dla najmłodszych i trochę starszych dzieci i estetyczny bulwar z ławkami. W sąsiedniej Milewsczyźnie powstał Park Kulturowy, ukazujący ponad 1000 lat historii tych ziem. Park zorganizowany na bazie wczesnośredniowiecznego grodziska otoczonego palisadą, prezentuje różne etapy osadnicze tego terenu: grodzisko otoczone trzema wałami obronnymi i dwoma fosami; XVI-XVII wiek strażnica funkcjonująca na grodzisku; młyn, tartak, browar i karczma w XVIII wieku, wiatrak w XIX wieku.

Zalew sokólski w trakcie okresu wakacyjnego ma strzeżone kąpielisko z plażą i placem zabaw w pobliżu. Wokół niego znajduje się fragment ścieżki rowerowo-spacerowej, a niedługo ma ruszyć zagospodarowanie całego terenu nad zalewem. Kapać można się również w Krynkach oraz wspomnianym zalewie w Korycinie. Zbiornik wodny w Sidrze w ostatnich latach jest niestety wyłączony z możliwości kąpeli.

Rowerem przez Sokólszczynę:

Sokólski Szlak Transgraniczny

Sokółka – Malawicze Dolne – Klimówka – Tolcze – Nowodziel – Kuźnica – Kowale – Saczkowce – Kuścińce – Nowy Dwór – Bobra Wielka – Sieruciowce – Choruzowce – Rygałówka – Siółko – Kopczany – Bartniki – Nowe Leśne Bohatery – Wołkusz – Rudawka – Mikaszówka

Długość: 81 km

Poziom trudności: 5/10

Na trasie: Miasto Sokółka, kościół w Klimówce, przejście graniczne z możliwością bezwizowego odwiedzenia Grodna, zabudowa Nowego Dworu, zalew w Bobrze Wielkiej, rzeka Biebrza, kościół w Rygałówce, przejście graniczne dla ruchu bezwizowego w Rudawce oraz śluza na kanale Augustowskim, śluza w Mikaszówce.

Szlak rowerowy rozpoczyna się przy dworcu PKP w Sokółce i prowadzi do miejscowości Mikaszówka, gdzie spotyka się z szlakiem Green Velo. Jest przedłużeniem Szlaku Tatarskiego i daje możliwość poruszania się rowerem wzdłuż wschodniej granicy z dala od ruchliwych dróg. Pozwala też na poznanie mało znanych nadgranicznych terenów Sokólszczyzny, charakterystycznej zabudowy wiejskiej. Poprowadzony jest drogami asfaltowymi, a od Wołkusza leśnymi drogami szutrowymi.

Start:

0,0 km miasto Sokółka dojazd koleją lub autobusem, z Sokółki jest możliwość odwiedzenia Grodna w ramach ruchu bezwizowego
0,3 km wjeżdżamy na ulicę Przemysławą
1,0 km skręcamy w prawo w ulicę Kresową
3,5 km przecinamy linię kolejową do Grodna
8,8 km na rondzie w Maławiczach Dolnych skręcamy w trzeci zjazd w prawo
14,5 km wieś Klimówka neobarokowy kościół z 1922 r. na miejscu zniszczonego kościoła i klasztoru dominikanów, skręcamy w lewo w stronę wsi Szymaki
17,2 km na końcu wsi Tołcze po prawej stronie słupy graniczne granicy polsko-białoruskiej
19,8 km wieś Nowodziel, skręcamy w prawo
23,8 km przekraczamy obwodnicę Kuźnicy Białostockiej
24,2 km przekraczamy ulicę Sokólską, w prawo ulica prowadzi do przejścia granicznego
24,5 km mijamy most na rzece Łosośnie
24,6 km skręcamy w prawo, przed nami na wzgórzu cerkiew i cmentarz prawosławny
26,7 km skręcamy w prawo w stronę wsi Kowale
28,9 km skręcamy w prawo w stronę wsi Saczkowce
32,1 km wieś Kuścińce
39,1 km przekraczamy drogę Dąbrowa Białostocka – granica państwa w Chorościanach
40,9 km centrum Nowego Dworu, za kościołem skręcamy w prawo w ulicę Bobrzańską
44,3 km wieś Bobra Wielka 1 km po prawej stronie zalew na rzece Biebrzy
45,2 wieś Sieruciowce
46,8 skręcamy w prawo na Chorużowce
50,0 km wieś Chorużowce
53,9 km wieś Rygałówka: we wsi kościół przekształcony z dawnej cerkwi w atrakcyjnym kwiatowym otoczeniu
54,6 km wieś Siółko, przekraczamy drogę Lipsk – Lipszczany: granica państwa
59,1 km wieś Kopczany
60,9 km wieś Bartniki
63,6 km wieś Nowe Leśne Bohatery
65,5 km wieś Wołkusz, wjeżdżamy na szutrową drogę do Puszczy Augustowskiej
65,8 km Lubinowo skręcamy w prawo
71,9 km wieś Rudawka w prawo droga do przejścia granicznego na kanale augustowskim
74,4 km skręcamy w prawo na żółty szlak rowerowy wzdłuż kanału Augustowskiego
81,0 km wieś Mikaszówka dojechaliśmy do szlaku Green Velo

Szlak do źródeł rzeki Sokółdy

Sokółka – Gliniszcz Wielkie – Sokolany- Żuki – Szyndziel – Bogusze – Sokółka

Długość: 38,6 km

Poziom trudności: 5/10

Na trasie: miasto Sokółka, wzgórze wokół Sokółki, dolina rzeki Sokółdy, młyn w Plebanowcach

Szlak rozpoczyna się przy dworcu PKP w Sokółce i prowadzi przez lasy wokół Sokółki do źródeł rzeki Sokółdy, rezerwat Starodrzew Szyndzielski w Puszczy Knyszyńskiej. Poprowadzony drogami szutrowymi i asfaltowymi.

Start:

0,0 km miasto Sokółka dojazd do dworca PKP

0,3 km skręcamy w ulicę Przemysławą

1,0 km skręcamy w prawo w ulicę Kresową

1,4 km skręcamy w lewo w ulicę Lotników Lewoniewskich

1,8 km przekraczamy ulicę grodzieńską i kierujemy się prosto ulicą Żwirki i Wigury

3,5 km przekraczamy linię kolejową Sokółka – Suwałki

8,1 km po przejechaniu przez lasy docieramy do wsi Gliniszcz Wielkie i skręcamy w lewo

10,7 km docieramy do wsi Sokolany i skręcamy w prawo na drogę wojewódzką

11,2 km na skrzyżowaniu skręcamy w lewo

12,3 km skręcamy w lewo w drogę w kierunku wsi Żuki

14,7 km docieramy do mostu na rzece Sokółdzie w Żukach

17,1 km drogą lewo kierujemy się na Plebanowce

20,1 km docieramy do drogi wojewódzkiej Sokółka – Trzcianka i skręcamy w prawo

21,6 km skrzyżowanie we wsi Kładziewo i skręcamy w lewo w las

26,6 km wieś Lebiedzin, przy drewnianym dworze skręcamy w lewo w las

28,6 km rezerwat Starodrzew Szyndzielski

29,1 km skręcamy w lewo

29,3 km skręcamy w prawo w kierunku kolonii Boguszowski Wygon

31,3 km dojeżdżamy do drogi Sokółka – Trzcianka i skręcamy w prawo

32,3 km wieś Bogusze, wjeżdżamy na ścieżkę rowerową

34,7 km ponownie mijamy rzekę Sokółkę

36,6 km skręcamy w lewo w ulicę Ogrodową

37,2 km skręcamy w prawo w ulicę Dąbrowskiego

37,6 km przecinamy ulicę Białostocką i na końcu ulicy Warszawskiej skręcamy w lewo w ulicę Kolejową

38,6 km docieramy do końca trasy przy dworcu PKP w Sokółce

Szlak rowerowy Sokółka – Sidra

Sokółka – Kundzin – Poniatowicze – Tołoczki – Parczowce -Czuprynowo – Wołkusze – Starowlany – Achrymowce – Pawłowicze – Zalesie – Staworowo – Sidra – Jurasze – Siniczany – Zwierzany – Gliniszcz Małe – Gliniszcz Wielkie – Sokółka

Długość: 58,9 km

Poziom trudności: 7/10

Na trasie: Miasto Sokółka, kościół w Kundzinie, kościół w Zalesiu, kościół w Sidrze, pałac w Pawłowiczach, ruiny młyna w Sidrze, fundamenty zboru kalwinów w Sidrze, wzgórze zamkowe w Sidrze, dwór Ejnarowiczów w Sidrze, zalew i basen w Sidrze, zbiornik wodny w Kundzinie, miejsca widokowe na dolinę rzeki Sidry

Trasa rozpoczyna się przy dworcu PKP w Sokółce i prowadzi przez tereny wzgórz sokólskich, Zalesie, Sidrę, wokół doliny rzeki Sidry, po urozmaiconych krajobrazowo terenach. Prowadzi drogami asfaltowymi, szutrowymi i przez niektóre wsie - brukowanymi.

Start:

0,0 km miasto Sokółka, możliwość dojazdu do dworca PKP

0,3 km skręcamy w prawo w ulicę Przemysławą

1,0 km skręcamy w prawo w ulicę Kresową

2,1 km przejeżdżamy przez linię kolejową Sokółka- Suwałki

3,4 km skręcamy w lewo w drogę szutrową na Buchwałowo

7,2 km wieś Kundzin na wzgórzu kościół

7,6 km przecinamy linię kolejową Sokółka – Kuźnica Białostocka

10,8 km wieś Poniatowicze skręcamy w lewo na Tołłoczki

14,4 km wieś Parczowce skręcamy w lewo w kierunku na Czuprynowo

15,9 km przekraczamy linię kolejową Sokółka – Kuźnica Białostocka

16,7 km przed nami wzniesienie z grodziskiem jaćwieskim, poniżej powyrobiskowe zbiorniki wodne

17,0 km mijamy most na rzece Łosośnie, po lewej stronie w głębi kamienny budynek młyna wodnego z XVIII wieku wraz z budynkiem młynarza

18,6 km przekraczamy drogę krajową do granicy państwa w Kuźnicy Białostockiej i kierujemy się na Wołkusze

22,0 km wieś Starowlany, za wsią skręcamy w prawo

25,4 km wieś Achrymowce

26,8 km wieś Pawłowicze, za skrzyżowaniem po lewej stronie Pałac Wołłowiczów z 1602 roku

30,1 km ładnie położona wieś Zalesie z najstarszym kościołem na Podlasiu z 1610 roku

31,9 km skręcamy w lewo w stronę wsi Staworowo

38,1 km centrum Sidry skręcamy w lewo

38,6 km stawy w Sidrze po prawej ruiny młyna

38,9 km skręcamy w lewo pod górę, po lewej stronie dawny majątek Eynarowiczów z dworem na szczycie wzniesienia i kamiennymi budynkami gospodarczymi, po prawej kompleks stawów i kąpielisko

41,1 km wieś Jurasze

43,9 km wieś Śniczany

44,4 km skręcamy w lewo na Zwierzany

46,3 km wieś Zwierzany, na końcu wsi skręcamy w prawo

48,5 km wieś Gliniszczce Małe

50,2 km wieś Gliniszczce Wielkie, jedziemy prosto w las

55,3 km przekraczamy linię kolejową Sokółka – Suwałki

57,1 km Sokółka przejeżdżamy przez drogę krajową do przejścia granicznego

57,5 km ulica Kresowa, skręcamy w prawo

57,9 km skręcamy w ulicę Przemysławą

58,9 km koniec trasy przy dworcu PKP w Sokółce

Sokółka – Puszcza Knyszyńska – Sokółka

Sokółka – Kuryły – Kundzicze – Miejskie Nowiny – Bachmatówka – Kantorówka – Rozedranka Nowa – Jałówka – Polanki – Dworzysk – Lipina – Planteczka – Wysokie Laski – Zawistowszczyzna – Sokółka

Długość trasy: 47,1 km

Poziom trudności : 8/10

Na trasie: Miasto Sokółka, grodzisko w Bachmatówce, uroczysko powstańcze Taboły, rezerwat Budzisk, przełom rzeki Sokołdy w Dworzysku, punkt widokowy w Dworzysku, dolina rzeki Kamionki

Szlak zaczyna się przy dworcu PKP w Sokółce prowadzi po pofalowanych terenach Sokólszczyzny oraz po rezerwach Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej. Trasę poprowadzono po atrakcyjnych krajobrazowo i przyrodniczo terenach. Na trasie znajdują się nie tylko malownicze wioski ale także miejsca cenne historycznie dla tych ziem. Trasa w większości poprowadzona jest leśnymi drogami szutrowymi.

Start:

- 0,0 km miasto Sokółka dworzec PKP, możliwość dojazdu koleją
- 0,3 km rondo na ulicy Kolejowej, skręcamy w prawo w ulicę K Wyszyńskiego
- 0,4 km skręcamy w lewo w ulicę Kołłątaja
- 1,2 km skręcamy w prawo w ulicę Warszawską
- 1,4 km skręcamy w lewo w ulicę Białostocką
- 2,9 km skręcamy w prawo na drogę do Rozedrunki Starej
- 3,6 km przecinamy linię kolejową Sokółka – Białystok
- 4,1 km wieś Kuryły most na rzece Sokółdzie, po prawej stronie gospodarstwo agroturystyczne
- 5,0 km skręcamy w lewo
- 6,1 km wieś Kundzicze
- 7,8 km wieś Miejskie Nowiny
- 9,3 km wieś Bachmatówka, po lewej stronie grodzisko wczesnośredniowieczne
- 10,7 km wieś Kantorówka, skręcamy w lewo
- 11,7 km przed rzeką skręcamy w prawo w kierunku wsi Rozedranka Nowa
- 13,5 km wieś Rozedranka Nowa, na skrzyżowaniu jedziemy prosto
- 14,8 km wieś Jałówka, skręcamy w lewo na Podjałówkę
- 16,5 km przecinamy linię kolejową Sokółka – Białystok
- 16,9 km wieś Polanki, wjeżdżamy w Puszcę Knyszyńską
- 18,8 km dojeżdżamy do drogi krajowej Kuźnica – Białystok, jedziemy wzdłuż drogi
- 0,5 km i skręcamy w lewo w drogę leśną
- 22,0 km jedziemy oznakowanym szlakiem Powstania Styczniowego i kierujemy się strzałkami w kierunku wsi Dworzysk, po prawej stronie uroczysko powstańcze Taboły,
- 25,6 km po prawej stronie rezerwat Budzisk
- 26,8 km most na rzece Sokółdzie z widokiem na dolinę i przełom rzeki, pod lasem miejsce do odpoczynku
- 27,1 km wieś Dworzysk, skręcamy w lewo
- 27,4 km punkt widokowy na dolinę rzeki, jedziemy drogą szutrową w kierunku wsi Lipina
- 32,6 km wieś Lipina, skręcamy w prawo
- 35,7 km wieś Planteczka, skręcamy w prawo
- 37,0 km skręcamy w lewo w kierunku wsi Wysokie Laski, mijamy rzekę Kamionkę
- 38,5 km wjeżdżamy w wąwóz w kierunku wsi Igryły
- 39,7 km wieś Igryły, skręcamy w prawo
- 40,7 km wieś Zawistowszczyzna, przy końcu wsi skręcamy w prawo na czerwony Szlak Powstania Styczniowego
- 43,0 km ulica Konopnickiej w Sokółce, skręcamy w lewo

44,5 km skręcamy w prawo w ulicę Górną
45,7 km skręcamy w lewo w ulicę Rostki Małe
46,0 km po przejechaniu przez przejazd, skręcamy w prawo w ulicę Kolejową
47,1 km dojeżdżamy do końca szlaku przy dworcu PKP

Miejsca Przyjazne Rowerzystom:

Gospodarstwo Agroturystyczne „Zielona Dolina”, Kuryły 3, 16-100 Sokółka
Muzeum Ziemi Sokólskiej przy Sokólskim Ośrodku Kultury wraz z Punktem It, ul. Piłsudskiego 2, 16-100 Sokółka

Wypożyczalnie rowerów:

SOKÓŁKA: Polski Dom Rodzinny Serce (tylko w sezonie letnim), ul. Kryńska 41, tel. 85 711 73 69

SUPRAŚL: Plac Tadeusza Kościuszki 14/7, tel. 510 212 585, ul. Słowackiego 35, tel. 602 34 44 97

Punkty naprawcze rowerów:

SOKÓŁKA: Sklep Sportowy, ul. 1-go Maja 8, tel. 85 711 84 77, LIDER Serwis
Rowery i STHIL Sokółka, Plac Kościuszki 7, tel. 85 711 46 86

Baza noclegowa:

Gospodarstwa agroturystyczne zrzeszone w Podlaskim Stowarzyszeniu

Agroturystycznym:

Bachmatówka (gm. Sokółka) - Antoni Biergiel Gospodarstwo Agroturystyczne *Na wzgórz* – Bachmatówka 33, 16-100 Sokółka, tel. 85-7114639, 696 092 895, 501 595 222

Brzozówka Koronna (gm. Czarna Białostocka) - Wiera i August Kottowicz, Gospodarstwo Agroturystyczne, Brzozówka Koronna 10, 16-135 Brzozówka Koronna tel.: 518 992 464, email: brzozowka-koronna@outlook.com, www.brzozowka-koronna.pl

Drahle (gm. Sokółka) - Moćko Małgorzata, *Rościslawówka*, Drahle 39A, 16-100 Sokółka, tel: 691 591 526, 508 130 837, www.drahle.pl, e-mail: radekmocko@wp.pl

Dubno (gm. Boćki) - Góralczuk Nina, Dubno 104, 17-111 Boćki, tel. 85 7314314

Kamionka Stara (gm. Sokółka) - Ewa Rajżewska – Bieszczad, *Chatka Bieszczadka*, Agroturystyka, Stara Kamionka 104, 16 – 100 Sokółka, woj.podlaskie, tel. 504 578 045, e-mail: ewa.rb@onet.pl, www.facebook.com/chatkabieszczadka

Kruszyniany (gm. Krynki) - Bogdanowicz Dżenneta – Agroturystyka *Tatarska Jurta*, Kruszyniany, tel. 606 603 760, www.kruszyniany.pl

Kuryły (gm. Sokółka) - Wiśniewski Eugeniusz – Agroturystyka *Zielona Dolina*, Kol. Kuryły 3, 16-100 Sokółka, tel. 85 711 20 49, 605 989 170, <http://www.kuryly.pl>

Łapicze (gm. Krynki) - Agroturystyka *Natura* – Marek i Mirosława Marszałek, Łapicze 27, 16-120 Krynki, gm. Krynki, tel. 502 575 330

Ostrówek (gm. Sokółka) - Kirpsza Teresa *Zielone Wzgórze*, Ostrówek 2A, 16-100 Sokółka, tel. 721 93 80 13, 605 54 83 84, www.zwz.dobrynocleg.pl

Puciłki (gm. Sokółka) - Puciłowska Ewa i Grzegorz – Puciłki 26, 16-105 Malawicze Dolne tel. 85 7117051

Poczopek (gm. Szudziałowo) - Edyta Szubska *Stanica Kresowa*, adres : Poczopek 9, 16-113 Szudziałowo, telefon 601-067-316, e-mail: rezerwacja@stanicakresowa.pl,

www.stanicakresowa.pl

Rudka (gm. Rudka, pow. Bielski) - Kowalczuk Tomasz i Anna, 17-123 Rudka, ul. Olendzka 37, tel. 85 739 41 81

Rudawka (gm. Janów) - Sawicka Halina, Rudawka 31, 16-130 Janów, tel. 85 721-62-70, 6751590, kom. 607244242.

Supraśl (gm. Supraśl)- Jacek Wojciech Rogalewski, Supraśl, ul. Zajcherta 10, 16-030 Supraśl, tel. 85 718-33-83, 508 085 451, edbor@interia.pl

Zalesie (gm. Sidra) - Jan Piasecki, Gospodarstwo Agroturystyczne *Ludomirowo*, Zalesie 36, 16-124 Sidra, tel. 724663306, ludomirowo@wp.pl, www.ludomirowo.tourism.pl

Żylicze (gm. Krynki) - Agroturystyka, Jadwiga i Krzysztof Romaszko, Żylicze-Ciumicze 16-120 Krynki, www.zylicze.pl, tel: 668 848 277, email: ja.romaszko@wp.pl

Inne obiekty noclegowe i gastronomia:

Gmina Krynki

Zajazd Tatarski „Na końcu Świata”

Kruszyniany 32

tel. 85 722 85 11

604 266 506

kruszyniany@interia.pl

www.kruszyniany.net.pl

„Gospoda w Chlewie”

Kundzicze 7

tel. 85 722 75 69

608 415 649

wieslaw.kundzicz@neostrada.pl

www.kundzicze.pl

„Tatarska Jurta”

Kruszyniany 58

tel. 85 749 40 52

606 603 760

dzenmeta@wp.pl

www.kruszyniany.pl

Agroturystyka „Natura”

Łapicze 27

502 575 330

Agroturystyka „Żylicze”

Żylicze 1

668 848 277

ja.romaszko@wp.pl

www.zylicze.pl

„Zaścianek Poczobut”

Kundzicze 25

tel. 85 749 40 486

606 412 977

kontakt@jazdakonna-kruszyniany.pl

www.jazdakonna-kruszyniany.pl

„Dom na Krańcu Świata”

Łapicze 3

693 777 061

hankasienkiewicz@gmail.com

www.lapicze.pl

Łowisko Ryb „U Stacha”

Białogorce

604 488 355

lowiskoustacha@wp.pl

www.lowiskoustacha.pl

Gościniec „Borsukowina”

Świdziałówka Nowa 36

691 709 442

borsukowina@gmail.com

www.borsukowina.pl

„Agroturystyka u Talkowskich”

Kruszyniany 28A

601 485 488

kontakt@noclegikruszyniany.pl

www.noclegikruszyniany.pl

Restauracje:

„Gospoda pod Modrzewiem”
ul. 1 – go Maja 4
Krynki
tel. 85 722 80 69
504 079 513

„Tatarska Jurta”
Kruszyniany 58
tel. 85 749 40 52
606 603 760
dzenneta@wp.pl
www.kruszyniany.pl

Gmina Kuźnica

„U Wiecha”
Milenkowce 24
tel. 85 749 43 69
600 052 018
janwiech29@gmail.com
obiekt całoroczny

„Zajazd Sosna”
Kruglany 36
tel. 85 722 43 85
501 764 565
www.zajazdsosna.pl
zajazdsosna@interia.pl

„Bona” Sala Weselna
ul. Sokóleńska 34
Kuźnica
504 023 340; 504 417 797
biuro@bonakuznica.pl
www.bonakuznica.pl

Restauracje:

„Bona” Sala Weselna
ul. Sokóleńska 34
504 023 340
504 417 797
biuro@bonakuznica.pl
www.bonakuznica.pl

Gmina Sidra

„Ludomirowo”
Zalesie 36
724 663 306
ludomirowo@wp.pl
www.ludomirowo.tourism.pl

„Na Hamaku”
Jurasze 24
600 923 766
asia-6003@wp.pl
www.nahamaku.eu

„Miłoszówka”
Śniczany 44
507 094 442
miloszowka.sniczany@gmail.com

„Pod Gruszą”
Poganica 14
606 760 158
krystynaszoda@wp.pl
www.podgrusza-poganica.pl

Gmina Sokółka

„Zielona Dolina”
Kuryły 3
tel. 85 711 20 49
605 989 170
kuryly@poczta.onet.pl
www.kuryly.pl

„Na Wzgórzu”
Bachmatówka 33
696 092 895
bachmatowka-nawzgorzu@wp.pl

„Rościszówka”
Drahle 39A, 16-100 Sokółka
691 591 526
radekmocko@wp.pl
www.drahle.pl

„Czaple”
Janowszczyzna 49
888 599 447
EPW Przemysław Wdowiak
Janowszczyzna 26
695 056 362
e.wdowiak@gmail.com

„Chatka Bieszczadzka”
Stara Kamionka 104
504 578 045
ewa.rb@onet.pl

„Na Tatarskim Szlaku”
Pucilki 26
511 092 914
ewa.pucilowska@gmail.com

„Agroturystyka Dorlin”
Wierzychjedlina 7
508 109 761
agroturystyka-dorlin@wp.pl

„U Krysi”
Podjanowszczyzna 4
tel. 85 711 15 51
509 524 780

„Zajazd u Mahmeda”
Bohoniki 23
667 037 691

„Polski Dom Rodzinny SERCE”
ul. Kryńska 41
85 711 73 69
500 309 082
kontakt@sercesokolka.pl
hotel@sercesokolka.pl

Ośrodek wczasowy OSiR
„Nad Zalewem”
Sokółka, ul. Wodna 20
tel. 85 711 25 67
www.osir.sokolka.pl

Restauracja „Verde”
Sokółka, ul. Białostocka 200
tel. 85 711 01 45
restauracjaverde@wp.pl
www.restauracjaverde.pl

Sala bankietowa i pokoje gościnne
„Kalinowski”
Sokółka, ul. Kryńska 32
tel. 85 711 41 17
www.kalinowski-hotel.pl

Zajazd „Bakunówka”
Sokółka, ul. Mickiewicza 2
tel. 85 711 27 93
www.zajazd.sokolka.com

Apartamenty Sokółka
Sokółka, ul. Grodzieńska 14
664 479 666

„Sigma”
Sokółka, ul. 1 Maja 13
501 514 238
www.sigma-sokolka.noclegiw.pl

EMEF Centrum Szkoleniowo - Serwisowe
Sokółka, ul. Kresowa 62
665-415-755
rezerwacje@emef.info.pl
www.emef.info.pl

Noclegi „Nad Karmazynem”
Sokółka, ul. Mała 1A
504 495 164
509 101 609
marekkulak@gmail.com
www.noclegisokolka.com.pl

Pokoje Gościnne „U Alicji”
Sokółka, ul. Głowackiego 55
tel. 85 711 77 65
501 057 266
www.pokojeualicji.nocowanie.pl

Restauracje:

Pizzeria & Restauracja „Peperoni”
Sokółka
ul. Bohaterów Monte Cassino 12A
573 257 189

„Karczma pod Sokołem”
Sokółka, ul. Grodzieńska 51
tel. 85 711 71 05

„Robertino” Pizzeria
Sokółka
ul. Ściegiennego 9
tel. 85 711 24 73

Pizzeria & Pub
„Małe Co Nieco”
Sokółka, ul. Barlickiego 4a
512 689 512

Bar „Niemen”
Sokółka, ul. Kolejowa 8
tel. 85 711 82 77

Bar „Smakosz”
Sokółka, ul. Białostocka 3/5 lok.1
tel 517 671 767; 505 024 511
Kebab „Łakomczuch”
Sokółka, ul. 1 Maja 5

Kawiarnie:

„Stara Szkoła”
Lodziarnia. Palarnia Kawy. Kawiarnia
Sokółka, ul. Ściegiennego 39
lodystaraszkoła@gmail.com
www.lodystaraszkoła.pl

„U Matczaka”
kawiarnio - lodziarnia
Sokółka, ul. Piłsudskiego 3
tel. 85 711 78 37
www.umaczaka.sokolka.com

Kawiarnia „Astra”
Sokółka, ul. Lewickiego 2
tel 85 711 77 65
501 057 266
www.astra.sokolka.com

Kawiarnio-Cukiernia
„W siódmym niebie”
Sokółka, ul. Białostocka 27
882 074 494
www.cukiernia.sokolka.com

Cukiernia „Lukrecja”
Sokółka, ul. Boh. Monte Cassino 6
505 037 149

Gmina Szudziałowo

„Podlaski Domek”
Wierzchlesie 158
514 290 293
biuro@podlaskidomek.pl
www.podlaskidomek.pl

„Stanica Kresowa”
Poczopek 9
601 067 316
rezerwacja@stanicakresowa.pl
www.stanicakresowa.pl

„Czarna Chata”
Knyszewicze 5
504 823 507
snicek@tlen.pl

„3 Sarny”
Lipowy Most 24, 16-030 Supraśl
606 830 344
pensjonat@3sarny.pl
www.3sarny.pl

„Leśniczówka Grodzisko”
Nowe Trzciano 18A
691 750 078
lucky33@wp.pl

Stajnia „Słójka”
Słójka 10
501 368 046
justyna88-07@tlen.pl

Gmina Suchowola

Gospodarstwo Agroturystyczne „Nad
Stawem”
Okopy 34
tel. 85 712 48 51
699 916 183
okopy@op.pl
www.centrumeuropy.pl

„Nadbiebrzańska Kwaterna Agroturystyczna”
ul. Białostocka 28
tel. 085 712 43 04

Gospodarstwo Agroturystyczne „U Ani”
Głęboczyzna 9
tel. 85 712 46 17
694 769 668
sienkoak@wp.pl
www.uani.info.pl

Gospodarstwo Gościnne
„U Huberta”
Okopy 35
665 091 199

C. I K. Mackiewicz
Horodnianka 28
691 065 219, 601 887 694
ricosco.info@gmail.com
www.horodnianka.pl

„Agroturystyka nad Biebrzą”
Pole namiotowe
603 225 100, 876 412 179
Sztabin, ul. Polna 50
www.turystyka-biebrza.pl
www.tratwy.pl

„Biebrznięta Chata”
Karpowicze 60
662 253 456, 662 186 317
www.biebrzniecachata.pl

„Agroturystyka pod Turem”
Leszczany 23
668 041 545

Gospodarswo Agroturystyczne
Laudańszczyzna 23
tel. 85 712 48 67
668 975 216
785 332 966

Agroturystyka „Gajewo”
Laudańszczyzna 33
600 518 614
domindex@domindex.pl
www.gajewopodlasie.pl

Wiejskie Domy Pracy Twórczej „Uroczanka”
Okopy 24
503 46 49 46
uroczanka.okopy@interia.pl
www.uroczanka.pl

„Puszczykówka”
Pokośno 72
606 101 238, 883 615 143
www.puszczykowka.pl

Pensjonat „Poniatowski”
Suchowola, ul. Białostocka 21
tel. 85 722 07 20
biuro@pensjonat-poniatowski.pl
www.pensjonat-poniatowski.pl

Restauracje

„Okno na Biebrzę”
Suchowola, ul. Białostocka 21
tel. 85 722 07- 20

Gmina Janów

„U Sawickich”
Rudawka 31
tel. 85 721 62 70,
607 244 242
www.psa.org.pl

Gmina Dąbrowa Białostocka

Gospodarstwo Agroturystyczne „Wieża
Marzeń”
Nowa Wieś 38
604 994 619
wieszamarzen@gmail.com

Zagroda Wiejska „Tadal”
Kolonja Jasionówka 3
507876404
tadal@wp.pl

Gospodarstwo Agroturystyczne „Chata za
wsią”
Hamulka 13
514 369 145
503 116 503
kulak@hamulka.pl
www.hamulka.pl

Stadnina Koni Małopolskich - U. J. Nideccy
Reszkowce 101
tel. 85 712 29 91
www.wakacje.agro.pl/nideccy

Zajazd „Na Skarpie”
Dąbrowa, ul. Obwodowa 2
tel. 85 7121 060
naskarpiedb@wp.pl
www.zajazdnaskarpie.pl

Dom Rekolekcyjny-Noclegi
Różanystok 16-200
rozanystok@salezjanie.pl
www.rozanystok.pl
tel. 85 712 80 08
604 716 351

Restauracje:

Zajazd „Na Skarpie”
ul. Obwodowa 2
tel. 85 7121 060
naskarpiedb@wp.pl
www.zajazdnaskarpie.pl

Przydatne publikacje

- Bondaryk K., *Przyczynki sokólskie*, Warszawa 2001
- Bondaryk K., *Zarys dziejów Sokółki w latach 1918-1947*, Sokółka 1988
- Bończyk-Kucharczyk, E., Maroszek J., Kucharczyk K., *Katalog parków i ogrodów zabytkowych dawnego województwa białostockiego, stan z 1988 r.*, Białystok 2000.
- Borowik P., Ryżewski G., *Korycin w czasach nowożytnych*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 11, 2005, s. 39-58.
- Bujnowski W., *Monografia powiatu sokólskiego*, Warszawa 2009
- Bujnowski W., *Z historią przez powiat sokólski*, Warszawa 2009
- Bujwicki R., *Janów i okolice. Moja mała ojczyzna*, Białystok 2008
- Darmochwał T., *Północne Podlasie. Wschodnie Mazowsze. Przewodnik*, Białystok 2000
- Dobroński A. Cz., *Miasta województwa podlaskiego*, Białystok 2014
- Gabrel E., *Suchowola. Jaj przeszłość i teraźniejszość*, Suchowola 2012
- Gajdzis T., *Ziemia zroszona łzami. Sokółka - moje rodzinne miasto 1939 – 1947*, Białystok 2000
- Gajdzis T., *Wolność krzyżami znaczone. Sokółka - moje rodzinne miasto 1963 – 1920 – 1939*, Białystok 2003
- Gajdzis T., *Mijają lata... Sokółka moje rodzinne miasto 1920-2012*, Białystok 2013
- Gajdzis T., *Koń sokólski*, Białystok 2008
- Gawel. A., Ryżewski G. (red.), *Z biegiem Biebrzy. Przewodnik historyczno-etnograficzny*”, Suchowola 2012
- Kaszuba A., *Cud w Sokółce*, Warszawa 2009
- Kraheil T. ks., *Nowy Dwór. Dzieje parafii rzymskokatolickiej 1504-2004*, Białystok 2004
- Koźmowski D., Pierwienis-Laskowska K, Sierpińska, Szepiel A. S., I. Szymańska I., (red.) *Kanon Krajoznawczy Województwa Podlaskiego*, Białystok 2015
- Łotowski J., *Sanktuarium różanostockie*, Warszawa 1993
- Miłaszewska W., *Młyn w Bożej Woli*, Warszawa 1930
- Miłaszewska W., *Stare kąty*, Warszawa 1929
- Miłaszewska W., *Ściety wiąz. Legenda Starych Kątów*, Poznań 1937
- Muszyńska J., U. Wróblewska, A. Konopacki, *Świat dawnego Korycina*, Białystok 2006 r.
- Pawluczuk W., *Wierszalin. Reportaż o końcu świata*, Białystok 1999
- Postołowicz L., *Sokółka i okolice. Przyczynki do dziejów miasta i powiatu*, Sokółka 2009
- Puszcza Knyszyńska. Przewodnik*, Supraśl 2009
- Rąkowski G., *Polska Egzotyeczna. Część I*, Wydanie IV Aktualizowane, Pruszków 2013
- Rogalewska E., Lubicz-Łapiński Ł. (red.), *Zagłada dworów w województwie białostockim po roku 1939*, Białystok 2012
- Rogalski A., *Poniatowicze i niektóre miejscowości położone w północno-wschodniej części powiatu sokólskiego*, Białystok 2009
- Samsiuk K., Samsiuk J., *Dwory i palace Polski Północno-wschodniej*, Białystok 2015
- Tomecka B., *Prace remontowe i konserwatorskie kościoła filialnego pw. Św. Anny w Starej Kamiennej, gm. Dąbrowa Białostocka*, w: „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego”, z. 3, 1997 r. str. 119-123
- „*Sokółka znana i nieznaną*”, Sokółka 2013
- Zeszyty Historyczne, Towarzystwo Miłośników Ziemi Sokólskiej, Sokółka, 1994-97
- Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego, Białystok 1995-2018
- Białostoczyzna, BTN, Białystok 1986-2002

Strony internetowe:

www.biebrza.org.pl; www.kuznica.ug.gov.pl; www.krynki.pl; www.sztetl.org;
www.ciekawepodlasie.pl; www.bialystoksubiektywnie.com; www.dwuosnowowa.pl
www.ogrodowy.minigo.pl; www.atrakcjepodlasia.pl; www.isokolka.eu;
www.jewishbialystok

Kościół św. Anny w Kamiennej Starej, fot. Krzysztof Frejus

Kapliczka przydrożna w Wolkuszu, fot. Krzysztof Frejus

Meczet w Kruszynianach, fot. Krzysztof Frejus

Kościół św. Antoniego w Sokółce, fot. Urban Exploration Podlasie

Lipa w Suchodolinie, fot. Krzysztof Frejus

Dwór z Bobry Wielkiej, fot. A. Pluta

Cerkiew w Samogrodzie, fot. E. Wiśniewska

Wiatrak w Szczęsnowiczach, fot. E. Wiśniewska

Cmentarz żydowski w Krynkach, fot. A. Pluta

Nad Biebrzą, fot. A. Pluta

Kościół w Zalesiu, fot. A. Pluta